

La llengua catalana en la nova societat de masses

De la Solidaritat Catalana (1906) a
la desfeta de la Segona República
espanyola (1939)

Antoni Ferrando i Francès
Miquel Nicolàs i Amorós

PID_00167343

Universitat Oberta
de Catalunya

www.uoc.edu

Índex

Introducció	5
Objectius	7
1. El context històric	9
1.1. De la crisi de l'estat liberal a la Segona República espanyola	9
1.2. La nova societat de masses	17
1.3. Llengua i societat	21
1.3.1. El Principat de Catalunya	22
1.3.2. El País Valencià	23
1.3.3. Les Illes Balears	24
1.3.4. La Catalunya del Nord	25
2. Cap a la construcció d'una llengua nacional	27
2.1. L'ideari noucentista i la difusió de l'obra normativa de l'IEC	27
2.2. Els obstacles: la dictadura de Primo de Rivera	29
2.3. L'experiència normalitzadora de la Catalunya autònoma i la intel·liguència espanyola	31
3. Els usos lingüístics en la nova societat de masses	32
3.1. El sistema educatiu	32
3.2. La premsa	36
3.3. El mercat literari	38
3.4. El teatre	44
3.5. La ràdio i el cinema	46
Resum	48
Activitats	51
Exercicis d'autoavaluació	51
Solucionari	52
Glossari	54
Bibliografia	56
Annex	57

Introducció

En el terç de segle que s'escola entre el 1906 i el 1939, dues dates prou significatives en la història de la llengua catalana, es registren profundes transformacions en l'economia, la política i la cultura de les societats occidentals, dins les quals s'integra l'àrea catalanoparlant. Les contradiccions del capitalisme industrial generaran crisis profundes en les comunitats tradicionals, que durant el segle passat ja havien estat commocionades pel maquinisme i els nous moviments socials i nacionals. Ara, els canvis introduïts per la industrialització i, en particular, el creixement demogràfic, donaran pas a un tipus de vida social característica de tot el segle XX: la societat de masses.

Els territoris de llengua catalana viuran també entre el 1906 i el 1939 les conseqüències del pas d'una societat tradicional, amb un fort component agrari, a les realitats de la societat de masses contemporània. A diferència d'altres situacions coetànies, aquest trànsit coincideix al Principat amb el procés de construcció de la identitat nacional, que es produeix sota el guiatge del catalanisme conservador, a partir dels valors simbòlics de la llengua. Altrament dit, la història social del català en aquest període s'ha d'avaluar dins els conflictes que suscità la seva transformació en una llengua de cultura moderna amb vocació d'abast nacional. Però el canvi només es produí al Principat de Catalunya, l'únic territori on hi havia una economia industrial i una estructura social que afavoriren el procés. L'endarreriment del País Valencià, les Illes Balears i la Catalunya del Nord, molt ancorats en l'economia agrícola, malgrat l'arrencada econòmica que experimentaran, a penes deixarà traslluir alguns avenços substancials.

En la bibliografia sociolingüística se sol designar el procés de construcció d'una llengua de cultura moderna amb els termes *normativització* i *normalització*. El referent del primer sembla bastant clar. La fixació, de dret o de fet, d'una norma lingüística és consubstancial a les necessitats de comunicació de tota societat de masses. La instauració de la normativa ortogràfica, gramatical i lèxica del català modern fou en gran part, com se sap, obra de Pompeu Fabra. La normativització fabriana originà algunes tensions en l'interior del món cultural català. Aquestes tensions sorgien de la necessitat de definir un codi unitari que acostés la llengua culta dels escriptors, inspirada en la tradició literària interrompuda i parcialment recomposta, a la realitat parlada, molt condicionada per les interferències de l'espanyol, el francès i l'italià i per la fragmentació dialectal. Tant els continguts de la reforma fabriana com les adhesions i resistències que generà dins i fora de Catalunya s'examinaran en el mòdul "Pompeu Fabra i la codificació del català" de l'assignatura obligatòria de La normativa de la llengua catalana.

Menys unanimitat suscita el terme *normalització*, d'implicacions polèmiques, per a descriure el procés de recuperació d'espais d'ús públic per part d'una llengua que els havia perdut o accedia per primera vegada a nous àmbits de comunicació social. De vegades s'ha fet servir com a alternativa el terme, parcialment sinònim, *estandardització*, menys connotat, que designa alhora la codificació normativa d'una llengua i la seva difusió social. En qualsevol cas, la recuperació del català partia d'un estat de minorització imposada i es presentava enmig de les tensions d'una moderna societat de masses.

De les tensions entre opció lingüística, classes socials i formes de poder derivaren els conflictes més greus: la pugna entre els grups burgesos que patrocina-ven l'estandardització del català i els qui s'hi oposaven dins i fora del país. No cal dir que l'oposició més gran provenia d'un Estat refractari al plurilingüisme i a la redistribució de la sobirania, com es posà de manifest amb la repressió del general Primo de Rivera (1923-1930) de les manifestacions públiques de la llengua catalana. Tot i això, l'avenç social del catalanisme assolí un reconeixement institucional creixent. Així, de la simple descentralització administrativa amb la Mancomunitat de Catalunya (1914-1925) es passà, superat el parèntesi dictatorial, i convertit el catalanisme en un moviment social i polític mesocràtic, al més ampli marc legal de l'Estatut d'autonomia (1932-1934 i 1936-1939), en el context de la Segona República espanyola (1931-1939). Al País Valencià i a les Illes Balears, la feblesa dels moviments nacionalistes i regionalistes impedí la concreció d'unes institucions semblants a les del Principat.

Objectius

En aquest mòdul didàctic es pretén que els estudiants assoleixin els objectius següents:

- 1.** Comprendre les conseqüències sociolingüístiques de l'aparició de la nova societat de masses.
- 2.** Comparar l'evolució política i sociolingüística dels diversos territoris de llengua catalana.
- 3.** Analitzar la consolidació del catalanisme polític a Catalunya com a ideologia en expansió que assumirà la reivindicació lingüística.
- 4.** Identificar les actituds i mesures repressives que dimanen dels poders de l'Estat en cada subperíode i relacionar-los amb els coneixements que es posseeixin sobre l'evolució posterior de la comunitat catalanoparlant.
- 5.** Reconèixer els àmbits socials i culturals en què es produiran avenços significatius en l'ús social del català.
- 6.** Copsar el dinamisme sociolingüístic i els trets formals bàsics de la producció en llengua literària d'aquest període.
- 7.** Explicar les correlacions de llengua i classe i les actituds lingüístiques de les principals opcions ideològiques de l'època.

1. El context històric

Si prenem com a referència el marc de l'Estat espanyol, l'evolució política d'aquest període delimita quatre etapes ben marcades, que són les següents:

1) **1906-1923**: crisi del sistema parlamentari de la Restauració, agudització de les tensions socials i polítiques i institucionalització del catalanisme conservador amb la Mancomunitat de Catalunya (1914-1925);

2) **1923-1930**: dictadura de Primo de Rivera, amb la prohibició de l'ús públic del català i dels símbols nacionalistes i amb la supressió de la Mancomunitat (1925), fets que no aconseguiran aturar l'arrelament del catalanisme en amplis sectors socials;

3) **1931-1936**: Segona República espanyola, reconeixement institucional del català en el marc de la Generalitat autònoma, presidida per Francesc Macià (1932-1933) i després per Lluís Companys (1934-1939); hegemonia del catalanisme petitburgès comandat per Esquerra Republicana de Catalunya; augment de l'ús públic del català en els diversos àmbits de la comunicació de masses;

4) **1936-1939**: crisi de la Segona República espanyola, amb l'aixecament militar del general Franco, que desencadenà la Guerra Civil espanyola, la desfeta de la República, l'enfonsament de la Generalitat i l'inici de la persecució sistemàtica de la llengua i la cultura catalanes.

1.1. De la crisi de l'estat liberal a la Segona República espanyola

La secular manca de sincronització històrica entre les quatre grans regions del domini lingüístic (el Principat, la Catalunya del Nord, el País Valencià i les Illes) s'accentuarà en aquest primer terç del segle xx de manera paradoxal.

D'una banda, s'aprofundeixen les desigualtats en l'estructura socioeconòmica i en les actituds dels grups dirigents, que havien condicionat ja en la centúria anterior la divergència en els resultats polítics dels respectius moviments de Renaixença literària. Només a Catalunya es produirà la vertebració definitiva del catalanisme polític sota el control de la Lliga Regionalista.

De l'altra, els intents d'articular tant el valencianisme com el mallorquinisme pràcticament no passaren de conats culturalistes minoritaris, inspirats en els models principatins d'organització política, codificació normativa i pràctica literària. Ara bé, serviren perquè arrelés en alguns cercles influents de la

intel·lectualitat i la petita burgesia local la consciència d'unitat idiomàtica i de substrat cultural compartit, les quals experimentarien una clara embranzida en l'avenir.

Observem seguidament els fets històrics més rellevants de cadascuna d'aquestes quatre etapes.

1) La conquesta d'un nou espai públic per a la llengua catalana és una conseqüència directa de l'acció política de la Lliga Regionalista, dirigida pels seus líders fundadors Enric Prat de la Riba, Francesc Cambó i Josep Puig i Cadafalch. Els avenços electorals de la Lliga se succeïren amb ritme desigual des del 1906, en què aglutinà el conjunt d'opcions polítiques nacionalistes i regionalistes coalidades dins Solidaritat Catalana. Aquest mateix 1906, un jove i brillant escriptor, Eugeni d'Ors i Rovira, traslladà al diari *La Veu de Catalunya*, amb el pseudònim de Xènius i el títol genèric de *Glosari*, la secció de comentari cultural i polític que havia iniciat un poc abans al rotatiu *El Poble Català*.

En el *Glosari*, D'Ors començava a elaborar unes idees i una estètica, que ell mateix designaria amb el terme *noucentisme*, les quals foren decisives en les orientacions polítiques del moment. Paral·lelament, Enric Prat de la Riba recollia el seu ideari, també el 1906, en *La nacionalitat catalana* i accedia a governar la Diputació de Barcelona, des de la qual creà el 1907 l'Institut d'Estudis Catalans i, com a dependència d'aquest, la Biblioteca de Catalunya.

Eugeni d'Ors i Rovira

Prat de la Riba, Cambó i els altres dirigents de la Lliga desenvoluparen la seva política en un doble front:

- a) en l'àmbit de l'Estat, acceptant de col·laborar-hi en la governació i de prestar-hi suport en moments de crisi social;
- b) en l'àmbit territorial de Catalunya, impulsant la constitució d'un organisme polític d'abast autònom limitat, la Mancomunitat de Catalunya (1914).

La Mancomunitat de Catalunya era una entitat de dret que sorgia de la unió de les quatre diputacions provincials catalanes i constava de tres òrgans bàsics: l'Assemblea General, que congregava els noranta-sis diputats provincials, el Consell Permanent, amb vuit consellers i diverses direccions generals, i la Presidència, que inicialment recaigué en Prat de la Riba, a qui Xènius titllà de "seny ordenador de Catalunya".

Malgrat les limitacions juridicoadministratives i pressupostàries, la Mancomunitat permeté de desenvolupar una notable acció de govern i en l'aspecte sociolingüístic posà les bases institucionals perquè s'iniciés, com veurem, la codificació normativa de la llengua moderna.

Mort Prat de la Riba (1917), l'arquitecte Josep Puig i Cadafalch el succeí en la presidència de la Mancomunitat (1917-1924). Aquest invocà les limitacions de l'organisme i l'evolució de la política general per a iniciar amb els prohoms de la Lliga una campanya a favor d'un marc autonomista més ampli. La proposta fou subscripta pel 97% dels ajuntaments de Catalunya. I la campanya inclogué, a més del debat polític a Madrid, la difusió de la realitat sociolingüística i cultural del Principat als altres territoris d'expressió catalana i en diferents països europeus.

El clima polític s'enduria amb la pugna entre la burgesia i el món obrer. I encara l'enraria més el discurs demagògic d'Alejandro Lerroux (1864-1949), líder del Partido Republicano Radical, que es valia dels sentiments populars dels obrers immigrants per a combatre tant el catalanisme com l'obrerisme, amb una mescla d'idees filantròpiques, anticlericalisme i fe republicana.

A aquest panorama, s'hi afegia el cost material i humà que representava la guerra del Marroc (1909-1927) i que motivà el 1909 l'alçament popular antimilitarista i anticlerical conegut com a *Setmana Tràgica*.

La gran guerra europea (1914-1918) tingué unes repercussions socioeconòmiques molt desiguals: beneficià alguns sectors vinculats a la indústria de guerra, però l'enfonsament dels mercats agreujà els sectors exportadors. La primavera del 1917 s'iniciaren diverses revoltes agràries al camp valencià, que s'estengueren a l'estiu en un moviment de vaga revolucionària generalitzat a la indústria. Cap a la fi d'aquell any, l'exemple de la Revolució Russa esperonà encara més els antagonismes socials i reforçà els sectors anarquistes i socialistes que creien en la insurrecció violenta i recorrien sovint al terrorisme.

A l'inici dels anys vint, les tensions socials encara s'agreujaren amb la intransigència dels patrons, que davant la pressió obrera optaren sovint pel locaut (tancament de les indústries que privava els treballadors de la feina), organitzaren sindicats d'esquirols, els sindicats grocs, i grups armats de pistolers al seu servei. Entre el 1918 i el 1923 es produïren centenars d'atemptats amb morts d'ambdós bàndols. D'altra banda, els afers de la guerra colonial empitjoraven: el 1921, en el desastre d'Annual hi hagué milers de baixes.

Josep Puig i Cadafalch

Nota

En el pla social, Catalunya vivia immersa en l'agitació provocada pel moviment obrer, que, reprimat per l'Estat i explotat per la patronal, identificava les posicions del catalanisme amb els interessos de classe de l'oligarquia industrial. L'Estat, per la seva banda, s'entestava a mantenir els mals endèmics que l'assetjaven des del segle passat: corrupció, caciquisme, perversió del sistema electoral, amb unes taxes de participació inferiors al 20% del total de la població, depauperació pressupostària, indefinició de la política cultural i educativa, etc.

Lerrouxista

Amb el pas del temps, *lerrouxista* ha passat a designar aquelles idees o practiques polítiques que alimenten la divisió social, emparant-se en diferències ètniques.

Aprofitant el clima d'inestabilitat social i política, el capità general de Catalunya, Miguel Primo de Rivera (1870-1930), féu un cop d'estat el setembre del 1923 i inicià una etapa de set anys de dictadura personal.

Miguel Primo de Rivera

Abans, però, el catalanisme havia madurat i la seva oferta política s'havia diversificat internament. En efecte, el 1922 una part de la Joventut Nacionalista de la Lliga, que integrava figures de la talla de Jaume Bofill i Mates, Antoni Rovira i Virgili i Lluís Nicolau d'Olwer, se separà dels regionalistes i fundà el partit Acció Catalana, que del 1931 al 1939 es digué Acció Catalana Republicana. Al País Valencià, l'estructura socioeconòmica era encara eminentment agrària, amb l'expansió dels cítrics i la retracció de la viticultura, per les plagues de la fil-loxera, i de l'arròs, per la pèrdua de mercats exteriors. Tot i això, la industrialització avançà en diversos sectors, com ara la manufactura artesana, l'alimentació i els materials de construcció. En aquestes condicions, al corrupte sistema de partits de la Restauració s'oposaran el republicanisme, el moviment obrer i un incipient valencianisme polític. El primer acabarà dominat per la controvertida figura de Vicent Blasco¹ Ibáñez (1867-1928).

⁽¹⁾L'actitud lingüística de Vicent Blasco Ibáñez no s'allunyava gaire, al País Valencià, de les posicions de Lerroux a Catalunya.

El moviment obrer

Protagonitzà, per la seva banda, diversos episodis de protesta contra les condicions socials, les crisis agràries i la guerra del Marroc. L'estiu del 1911, l'exemple de la Setmana Tràgica, a Barcelona, es traduí en una vaga general revolucionària per tot l'Estat, que es deixà sentir amb intensitat en algunes poblacions importants de la Ribera. Amb l'esclat de la guerra europea, el malestar social, en gran part ocasionat per l'estancament de l'exportació agrària, es traduí, el 1917 i el 1919, en noves vagues obreres generals, que foren durament reprimides per l'exèrcit. El corrent majoritari hi fou l'anarcosindicalisme, si bé a la primavera dels vint, els ecos de la Revolució Russa arrelaren en grups comunistes.

Al País Valencià, l'aparició del catalanisme regionalista inspirà el pensament i l'acció d'una minoria intel·lectual que tractà d'articular un valencianisme autonomista. El metge, erudit i polític Faustí Barberà (1850-1924) pronuncià el 1902 un discurs que posava les bases doctrinàries del que aviat quallaria en un moviment polític organitzat. El discurs fou recollit després en el volum *De regionalisme i valentinicultura*².

⁽²⁾Proposava la superació de l'apoliticisme jocfloralista, encarnat en Lo Rat Penat i en el seu president, Teodor Llorente Olivares (1836-1911), patriarca de les lletres valencianes, i la reivindicació d'un marc autonòmic valencià.

Amb aquestes idees naixeren València Nova (1906), una escissió de Lo Rat Penat, que amb altres grupuscles intentà sense èxit constituir una coalició electoral semblant a la Solidaritat Catalana, i el partit Joventut Valencianista (1908). Però ni el discurs d'aquesta formació, ni les iniciatives d'alguns sectors de la burgesia de crear una Mancomunitat valenciana assoliren prou ressò social. El 1918 es constituí la Unió Valencianista, plasmació valenciana del projecte polític de la Lliga. A Mallorca es creà, el 1917, el Centre Regionalista de Mallorca, presidit per Guillem Forteza, però fracassà políticament. Com a alternativa, hom creà l'Associació per la cultura de Mallorca, però limitada a la difusió del mallorquinisme cultural.

Andorra també conegué els efectes del progrés material i social i les convulsions polítiques del segle XX. El 1913 s'inaugurà la carretera d'Andorra la Vella a la Seu d'Urgell, completada el 1933 en l'altre extrem del Principat amb el tram fins al Pas de la Casa, a la frontera francesa. D'altra banda, l'extensió del sufragi universal el 1933 provocà uns greus aldarulls socials, que requeriren la intervenció d'un contingent armat de la gendarmeria francesa. En el terreny social, a l'escola catalana s'hi afegí la possibilitat d'escolarització francesa (1917) o espanyola (1927), si bé en aquestes dues modalitats s'incorporà l'ensenyament obligatori del català.

La guerra mundial del 1914-1918 serví per a reforçar les ideologies unitaristes a la Catalunya francesa i a l'Alguer italià. El nacionalisme d'estat se sobreposà tant al solidarisme internacionalista com als sentiments del patriotisme local, que en ambdós casos eren lluny d'assolir una organització política. A la Catalunya del Nord, el català encara es féu servir escadusserament en soflames i pamflets, que convidaven a l'heroisme en nom de la tradició republicana.

A Sardenya, l'estat de guerra accentuà les directrius polítiques italianitzadores i reforçà el vessant oriental de l'illa, abocada a la Península itàlica. En aquest context La Palmavera, el Centre Catalanista de l'Alguer, s'extingí el 1915. Set anys després, l'Institut d'Estudis Catalans hi trameté una missió científica, que estimulà una modesta represa de l'activitat cultural.

2) Durant la Restauració, l'exèrcit espanyol no havia cedit del tot el protagonisme polític al poder civil. La jurisdicció militar encara detenia atribucions de govern importants, que es remuntaven a la Nova Planta. D'altra banda, grups de militars autoritaris havien iniciat a Catalunya el 1917 les Juntas de Defensa, moviment que es generalitzà a la resta de l'Estat, amb què pretenien d'imposar al conjunt social els seus punts de vista. Primo de Rivera no trobà gaire oposició quan, amb l'anuència de la monarquia, la cúpula militar i els altres poders fàctics, suspengué les garanties constitucionals, féu cessar les autoritats legalment investides i constituí i presidí un directori militar.

Els anys següents, Primo de Rivera governà el país amb autoritarisme castrense, promogué obres públiques ambiciosos per tal de reduir l'atur i les reivindicacions socials, conclogué amb l'ajut francès la campanya per a l'ocupació del Rif, confinà o empresonà intel·lectuals i polítics contraris a la seva actuació i organitzà un simulacre de democràcia, amb la fundació de la Unió Patriòtica i la Asambleu Nacional Consultiva (1927).

A més, el dictador perseguí el catalanisme, que, titllat de separatista, li serví de coartada principal per al cop d'estat. D'entrada, rellevà Puig i Cadafalch de la presidència de la Mancomunitat i hi nomenà l'industrial terrassenc Alfons Sala i Argemí (1863-1945), antic cacic de la Unión Monárquica Nacional.

Sala era un liberal enriquit amb la guerra europea i un representant destacat d'aquella burgesia catalana interessada en la modernització material però no en els canvis polítics, que podien capgirar l'estatus social i la distribució sociolingüística. Això explica que fos contrari a la reforma estatutària i que alhora posés en marxa l'Escola Industrial Tèxtil de Terrassa, dins el complex de centres tècnics de la Mancomunitat, de l'acció de govern de la qual contribuí a liquidar els aspectes polítics.

Finalment, la Mancomunitat, en tant que instrument jurídic, fou derogada pel dictador el 20 de març de 1925.

Primo de Rivera desplegà un conjunt de mesures repressives contra l'ús públic del català i n'intentà el desarborament simbòlic. Com veurem, la repressió fou fortament refusada per gairebé tots els grups socials i no assolí ni de bon tros l'objectiu perseguit. El desprestigi social del dictador, la pèrdua de la confiança del rei Alfons XIII i d'una gran part de l'exèrcit i l'evolució política internacional, més convulsa d'ençà que es produí el crac borsari del 1929, el forçaren a dimitir el gener del 1930.

Així mateix, tant al País Valencià com a les Illes Balears, la dictadura, aplaudida pels sectors conservadors, combaté no sols el moviment obrer sinó també el valencianisme i el mallorquinisme minoritaris, les organitzacions dels quals prohibí. En el cas del País Valencià, un sector de l'empresariat constituí Acció Valenciana, afí al directori militar, que intentà sense èxit la creació d'una mancomunitat regional. Amb la crisi econòmica mundial que s'inicià el 1929, l'economia valenciana entrà en una etapa recessiva, agreujada pel retorn de contingents d'immigrants.

3) Després d'uns mesos amb governs presidits per militars i restablert el sistema parlamentari, les eleccions municipals d'abril del 1931 representaren un tomb sociopolític extraordinari.

Tot i que en nombre de vots les candidatures monàrquiques hi guanyaren per l'acció eficaç del caciquisme en les àrees rurals, els republicans s'imposaren en les ciutats grans. El rei Alfons XIII renuncià al tron i el dia 14 es proclama la Segona República.

El catalanisme polític

També havia experimentat canvis notables. Des de mitjan dels anys vint, s'havien produït escissions a l'esquerra de la Lliga, que sempre havia estat monàrquica convençuda.

Poc abans del canvi de règim, s'havia fundat l'Esquerra Republicana de Catalunya amb la participació decisiva de Francesc Macià (1859-1933), un excoronel de l'exèrcit que havia radicalitzat el seu nacionalisme fins al punt d'intentar la invasió de Catalunya sota la dictadura (1926).

L'Esquerra prendrà el relleu de la Lliga en l'hegemonia política dins el catalanisme i n'assumirà els principis polítics bàsics, per bé que conferint-los un abast nacional i situant-los en el difícil context de la política espanyola i internacional. La reivindicació del català i l'ampliació del seu espai social continuaran constituint el nucli inspirador de tota la seva acció política. En efecte, aquesta s'encaminà a aconseguir que el nou Estat republicà recollís adequadament les aspiracions del catalanisme en el marc legal i en la definició de la política cultural i educativa.

Francesc Macià

El mateix 14 d'abril del 1931, Macià proclamava la República Catalana, integrada en la Federació Ibèrica. El nonat ens sobirà hagué de transformar-se al cap de pocs dies, sota la pressió de Madrid, en Generalitat de Catalunya, que comença la seva acció de govern de manera provisional.

La Generalitat quedà legalment constituïda amb la promulgació el setembre del 1932 de l'Estatut d'autonomia. El text jurídic rebaixava les atribucions i competències que havien estat acordades en el projecte inicial (Estatut de Núria, juny del 1932), referendat en plebiscit per la immensa majoria del poble de Catalunya.

La Generalitat fou presidida fins al desembre del 1933 per Francesc Macià i des del 1934 fins a l'acabament de la Guerra Civil per l'advocat obrerista Lluís Companys (1882-1940).

Sota la Generalitat autònoma, el filòleg Pompeu Fabra i els seus col·laboradors reprengueren el redreçament normatiu, que es difongué pels diversos sistemes culturals de la societat de masses. El català pogué gaudir d'usos formals i públics que li havien estat negats o que es presentaven, ara, amb les noves formes tecnològiques de la comunicació.

Durant el període republicà, el País Valencià acusà l'agitació social diverses vegades. Per la seva banda, el valencianisme polític experimentà un increment notable, alhora que es començaven a dissipar, d'un costat, el caos normatiu en l'ús escrit, amb l'acord ortogràfic de Castelló (1932), pel qual s'assumia l'ortografia fabriana amb lleus retocs, i de l'altre, els prejudicis particularistes, amb l'acció de gramàtics, escriptors i entitats culturals de diferent signe ideològic. El valencianisme republicà es diversificà en diversos partits, de la dreta a l'esquerra, amb els òrgans d'expressió periòdica respectius.

Lectura complementària

Francesc Pérez Moragon (1982). *Les normes de Castelló*. València: Eliseu Climent.

Però tant al País Valencià com a les Illes els moviments nacionalistes eren massa febles per a obtenir de Madrid la concessió d'estatuts d'autonomia. Això no obstant, el clima de llibertats polítiques consagrat per la Constitució republicana del 1931 en féu créixer la força i la base popular. El 1934 es formà l'Esquerra Republicana Balear i l'Esquerra Valenciana, i el 1935 el Partit Valencianista d'Esquerra, que impulsaren, respectivament, les reivindicacions nacionals.

Les condicions eren ja més favorables el 1936, després del triomf del Front Popular, que al País Valencià liquidà un moviment postblasquista incapaç d'amagar per més temps les seues contradiccions en matèria social i nacional, però l'alçament d'una bona part de l'exèrcit contra la República n'avortà els primers projectes viables.

La trajectòria de la Segona República és la d'un règim convuls, que durà quasi el mateix que el Sexenni revolucionari del segle anterior i que, com aquest, no tingué ocasió de desenvolupar les potencialitats històriques que contenia.

Els canvis socials i els esdeveniments polítics s'hi succeïren amb l'acceleració històrica que es viurà en altres moments del segle xx. Les alternatives polítiques inclouen el gir a la dreta de les eleccions de novembre del 1933, en què votaren per primera vegada les dones, l'acció política del Bienni Negre, amb la Revolució d'Octubre del 1934, en què Companys tornà a proclamar un més que efímer Estat Català, el triomf del Front Popular en les eleccions de febrer del 1936 i l'aixecament militar feixista el juliol d'aquell mateix any.

4) L'esclat de la Guerra Civil espanyola (1936-1939) fou causada per una conjunció molt complexa de factors interns i externs. Entre els primers destaquen l'endarreriment socioeconòmic i cultural d'Espanya, les contradiccions internes del règim republicà, el desencert dels seus governants, mancats d'una adhesió popular àmplia, l'agudització de les posicions de classe, la manca d'una autèntica tradició democràtica i la radicalització de la poderosa oligarquia, que es nodria dels sectors més reaccionaris de la burgesia comercial i financera, els propietaris, la jerarquia eclesiàstica i l'exèrcit.

En l'ordre internacional, cal tenir en compte l'esperó dels règims totalitaris nazi i feixista a la rebel·lió encapçalada pel general Francisco Franco (1892-1975), que tindria el seu contrapès en l'auxili soviètic al Front Popular, i la inhibició amb què les democràcies liberals (Gran Bretanya, França i els Estats Units d'Amèrica) reberen inicialment el conflicte.

Com és sabut, el Principat i el País Valencià foren territoris lleials a la República. No així les Illes, on la insurrecció militar s'imposà, a excepció de Menorca, des de juliol del 36, i on els rebels exerciren un control absolut, iniciaren d'hora la repressió contra els militants del Front Popular i miraren d'eradicar-hi qualsevol vestigi de la identitat lingüística autòctona.

Sufragi universal

En les eleccions de novembre del 1933, votaren per primera vegada a Espanya les dones.

Francisco Franco

A Catalunya, el procés de recuperació del català continuà entre el 1936 i el 1939 amb la relativa normalitat que l'excepcionalitat de la guerra permetia. No en quedaren al marge les friccions entre el Govern central i el de la Generalitat.

La capitalitat de la República es traslladà de Madrid a València, entre setembre del 1936 i octubre del 1937, i a Barcelona, entre novembre del 1937 i la primavera del 1939. Aquí, la superposició de funcions i de poders, efectius i simbòlics, reforçada per la inhibició de les organitzacions obreres, actuà com a fre parcial a la generalització del català com a llengua del Govern i del poble de Catalunya.

Al País Valencià, les principals forces integrants del Front Popular consideraren més oportú ajornar la reivindicació d'un estatut d'autonomia per a l'endemà d'una esperada victòria. A Mallorca, la derrota del Front Popular féu inviable qualsevol reivindicació autonomista.

El 1938, el "cabdill" del bàndol "nacional" derogava la Generalitat de Catalunya i proscrivia implícitament l'ús del català, i el 1939, després de la desfeta republicana a la batalla de l'Ebre, completava l'ocupació dels territoris de llengua catalana i encetava una llarga dictadura militar sobre un país enfonsat materialment i moralment.

1.2. La nova societat de masses

Si hi ha dins la civilització occidental un tret cultural característic del període que ens ocupa és sens dubte l'aparició de les diferents formes d'expressió de la nova societat de masses. En efecte, els països occidentals coneixeran la popularització dels progressos científics i tecnològics, l'aparició de noves formes d'organització social i política, inspirades en el canvi revolucionari, i la crisi dels imperis colonials expansius, la qual, sumada a l'auge dels nacionalismes, portarà el continent europeu a una conflagració bèl·lica de dimensions extraordinàries. Europa en sortirà danyada materialment i espiritualment, però la pugna entre les grans potències pel control dels mercats farà aparèixer moviments totalitaris que es preparen a la fi del període per a una segona gran guerra.

Si els nacionalismes i la reivindicació obrera havien sorgit el segle anterior, en la primera meitat del segle XX es confondran amb els fenòmens que els canvis tecnològics, socials i culturals generalitzen en els països industrialitzats.

Aquests són els processos complementaris que tindran una incidència directa en els canvis sociolingüístics:

1) L'evolució demogràfica i la transformació dels hàbits socials.

Nota

L'art, el pensament i la literatura registraran totes aquestes convulsions. També les llengües, que integraran un lèxic nou per a fenòmens nous, i que hauran de buscar nous camins d'expressió per a un món percebut, cada vegada més, de manera inestable.

Lectura complementària

Francesc Espinet; Joan M. Tresserras (1999). *La gènesi de la societat de masses a Catalunya, 1888-1939*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.

2) La incorporació de la dona a la vida pública.

3) L'hegemonia definitiva de la vida urbana.

4) La laïcització i la diversitat de les formes culturals.

1) El pes creixent de la massa, el nombre, la quantitat, la sèrie es deixà sentir en tots els ordres de la vida social. A la base d'aquest fenomen hi ha en primer terme l'extraordinari increment demogràfic.

Del 1916 al 1930, la població de Catalunya, amb una taxa de creixement superior a l'11% anual, augmentà en 650.000 habitants, dels quals 525.000 eren immigrants de fora del Principat, que s'instal·laren principalment en la conurbació de Barcelona.

El conjunt dels pobles de llengua catalana creixé entre el 1900 i el 1930 en més d'1.160.000 persones i s'acostaven als 5,5 milions d'habitants en vigílies de la Guerra Civil, amb la distribució següent per territoris:

Territori	1910	1930
Catalunya	2.085.000	2.792.000
País Valencià	1.705.000	1.897.000
Illes Balears	317.000	366.000
Catalunya del Nord	200.000	225.000
Franja d'Aragó	79.000	86.000
L'Alguer	18.000	23.000
Andorra	3.800	4.200

La creixent incidència de les masses s'estenia des de la mobilització política dels totalitarismes a les noves modalitats, que es popularitzen ràpidament en la comunicació (el telèfon), el transport (l'automòbil, la motocicleta i l'avió) i l'oci (l'esport, el cinematògraf, el fonògraf). Formes socials que dominen la vida quotidiana, en què apareixen fenòmens nous com l'afecció a les pràctiques esportives, el gust per diversos tipus de música i de ball importats d'Amèrica, el turisme i el redescobriments de la natura.

L'esport està destinat a servir d'expressió a les emocions individuals i a la representació de les col·lectivitats.

Fundació d'entitats esportives

El 1899 es funda el FC Barcelona i el 1902 el Club València, tots dos concebuts per als estrangers residents en aquestes ciutats, mentre que la Societat Espanyola de Foot-Ball, després RCD Espanyol, es funda el 1900 per als naturals del país i restringeix l'accés als forans. Menys de tres dècades més tard es posà en marxa la primera Lliga de Futbol (temporada 1928-1929). La passió per l'automòbil, motiu recurrent dels avantguardistes, es tradueix en la creació del RACC el 1906.

2) En paral·lel al caire massiu que pren la sociabilitat moderna discorre la incorporació de la dona a totes les esferes de la vida col·lectiva. Les millores tècniques en la llar, l'extensió de l'alfabetització i del control de la natalitat, tan combatuda per l'Església, i la incorporació forçosa al mercat de treball són alguns dels factors que induïren el canvi incipient en la mentalitat sexista.

A la fi d'aquest període, les dones han aconseguit drets polítics, treballen en fàbriques, hospitals i escoles, lluiten en el front i, per bé que només en minoria, ostenten càrrecs de responsabilitat en la indústria, el món cultural i els organismes polítics.

En la ingent feina de canviar els atavismes de gènere intervindran activament escriptores com Dolors Monserdà, Clementina Arderiu o Mercè Rodoreda, pedagogues com Rosa Sensat (1873-1961) o dirigents polítiques com Frederica Montseny (1905-1994).

3) Les ciutats es transformen en escenari hegemònic de la vida social.

Les grans capitals de l'àrea catalanoparlant (Barcelona, València i Palma de Mallorca) creixen en població, superfície i equipaments.

Barcelona, a més, es configura urbanísticament amb el pla Jaussely com una gran ciutat europea, es dota de grans infraestructures públiques, com les construïdes amb motiu de l'Exposició Universal del 1929, i, des del 1924, d'una xarxa de metro.

La millora de la vida urbana es concreta en les dotacions de clavegueram, empedrat i transport de superfície; en l'extensió dels serveis medicohigiènic i en el subministrament domèstic d'aigua, gas, electricitat i telèfon. Al canvi de fesomia urbana contribueix la irrupció de l'automòbil, que permetrà d'incrementar i millorar la xarxa de carreteres. Així es redueixen les distàncies entre el camp i la ciutat, es transformaran igualment el paisatge rural, els hàbits i formes de construcció i es modifiquen les mentalitats tradicionals.

Víctor Català

Al començament de segle, Caterina Albert i Paradís (1869-1966) hagué d'adoptar el pseudònim de *Víctor Català* davant l'escàndol que representava que una dona pretengués ser escriptora.

Mercè Rodoreda

Finalment, com a conseqüència de l'economia colonial i la primera gran guerra, apareixeran usos nous en l'oci, l'alimentació i els hàbits domèstics, com ara la popularització del tabac en cigarretes, les conserves alimentàries o la fabricació de gel artificial per a la conservació frigorífica.

4) Les innovacions tecnològiques contribuïren a reforçar la laïcització de la cultura i de la mateixa societat. La pugna entre tradicionalisme i laïcisme travessa tot el segle XIX fins a aquest període, adoptant sovint el caràcter d'enfrontament popular entre les opcions extremes: catòlics ultramuntans enfront d'anticlericals.

L'Església és durant les primeres quatre dècades del segle XX una institució d'enorme pes social pel nombre de religiosos, per la influència política que encara exerceix i pel control directe d'una gran part de l'ensenyament.

Tanmateix, la creença religiosa ja no és l'únic sistema de referències que vertebrava la superestructura i les formes de producció cultural. Ha de competir amb unes altres modalitats de "religió" moderna, en el sentit etimològic del llatí *religere*: l'esperança en la redempció proletària de les ideologies socials i la fe en el mite del poble, raó de ser dels nacionalismes contemporanis.

En el camp estrictament cultural es produeix una reordenació de les modalitats que apuntaven a l'inici de la Revolució Industrial. En primer lloc, els canvis tecnològics comporten una ràpida erosió de la cultura tradicional de base agrària, que tendeix a igualar-se en la cruïlla de llenguatges i símbols nous, de conflictes socials i opcions polítiques.

Els agents de transformació de les mentalitats agràries seran les comunicacions, l'escola i, per als homes, el servei militar obligatori: tots tres porten a l'espai urbà a què ens hem referit i, doncs, contribueixen a la castellanització.

En segon terme cal considerar l'increment de l'alfabetització. Les conseqüències d'aquest augment de la massa lectora potencial es deixaran sentir en la demanda d'instrucció elemental i mitjana, en la consolidació de la premsa i en l'emancipació del mercat editorial en català respecte del castellà.

Paral·lelament a la cultura impresa sorgiran dues formes de comunicació de massa completament noves, a les quals s'incorporarà també la llengua catalana: el cinematògraf i la ràdio.

En definitiva, la millora tecnològica de les comunicacions originarà una eclosió de formes de cultura i sociabilitat, estimularà els contactes culturals i tendirà a afegir un to cosmopolita, que desdibuixa a poc a poc el perfil de les identitats tancades. Durant tot el segle XIX, la cultura francesa era, després de

Nota

El nombre d'analfabets es reduí en el període 1900-1930 del 53% al 21% a Catalunya, del 70% al 39% al País Valencià i del 73% al 38% a les Illes. En tots tres territoris el nombre de dones analfabetes gairebé doblava el d'homes. Només Catalunya quedava per sota de la mitjana espanyola, xifrada en un 32%.

l'espanyola, la més influent sobre la catalana, a causa de l'herència política revolucionària i napoleònica i de la contigüitat física. D'ençà de la Gran Guerra, la cultura anglosaxona pesarà cada cop més sobre els intel·lectuals i sobre les masses urbanes actuarà la influència cultural nord-americana, per mitjà de la música, el cinema o la moda.

Tots els canvis suara ressenyats, units a les modes foranes, contribuiran a la llibertat de costums i a la diversificació de les formes d'oci, tan lligades a la cultura de masses. Però l'augment de la industrialització i el creixement demogràfic tindran també uns altres efectes no desitjats: l'increment de la marginació, la delinqüència, la prostitució, el joc, i el consum d'alcohol i drogues, fenòmens tots aquests presents en les grans urbs abans de la Guerra Civil.

1.3. Llengua i societat

L'estructura socioeconòmica del domini lingüístic català evolucionà de manera diferent en cada àmbit regional. La divergència fou determinant en l'evolució sociolingüística de cada territori.

La reivindicació política basada en la recuperació cultural del català només prosperà a Catalunya. Al País Valencià, a la Catalunya del Nord i a les Illes no hi hagué una evolució semblant.

Per bé que tots tres territoris presenten societats diverses, coincideixen en les causes generals que impediren que la llengua pròpia actués com a llevat polític de sengles regionalismes majoritaris:

- 1) L'herència històrica remota i els condicionaments geogràfics: l'aïllament en el cas baleàric; els contactes seculars amb Castella en el cas valencià; la vinculació política a França en el cas de la Catalunya del Nord.
- 2) El fracàs de les renaixences locals.
- 3) La feblesa dels moviments polítics afins al catalanisme d'abast ampli (federal i carlins).
- 4) Els condicionaments socioeconòmics: la manca d'un teixit industrial que afavorís l'aparició d'una burgesia amb discurs propi.
- 5) La inexistència d'unes classes mitjanes extenses, capaces de trobar un espai definit entre els antagonismes extrems: l'oligarquia dels propietaris i el proletariat obrer i camperol.

La situació d'extrema marginalitat de la Franja d'Aragó i de l'Alguer dins els territoris a què pertanyen hi fa inviable l'articulació de moviments regionalistes basats en la seva especificitat lingüística.

Examinarem, ara, l'evolució sociolingüística de cadascun dels quatre grans territoris catalanòfons:

1.3.1. El Principat de Catalunya

Catalunya s'afermà en aquest període com a societat industrial. El camp experimentà un retrocés en nombre de pagesos i el percentatge de la renda agrària en el conjunt de la riquesa del país disminuï notablement. Per contra, la producció industrial s'hi triplicà entre el 1900 i el 1930. El tèxtil en representava gairebé la meitat i la metal·lúrgia, més d'una cinquena part.

Les tensions de classe desencadenaren molt sovint un clima de violència entre els sindicats i els cossos repressius de l'Estat (Exèrcit, Guàrdia Civil, Policia Governativa, Mossos d'Esquadra, sometent i, des del 1932, Guàrdia d'Assalt).

L'orientació dominant dins el moviment obrer fou l'anarquista. El 1911 es creà a Barcelona el sindicat Confederación Nacional del Trabajo (CNT), d'orientació anarquista. Justament per a reforçar-hi els principis àcrates es fundà clandestinament a València el 1927 la Federación Anarquista Ibérica (FAI), que propugnà fins a la guerra l'apoliticisme de la classe obrera i el rebuig tant dels plantejaments republicans com dels catalanistes.

L'anarquisme defensava postulats universalistes i feia servir per a l'acció sindical el castellà; per escrit, en la literatura doctrinària, i oralment, en la majoria dels actes públics. Entre els anarcosindicalistes arrelà el conreu i l'estudi de l'esperanto³. La regularitat i simplicitat d'aquesta llengua internacional, amb arrels lèxiques d'origen grec, llatí, germànic i eslau, féu que l'adoptessin alguns cercles catòlics i obrers des del 1904 a Catalunya, el País Valencià i les Balears i que la Generalitat de Catalunya l'utilitzés profusament en el seu Comissariat de Propaganda durant la Guerra Civil.

Els polítics que sustentaven el tronat edifici de la monarquia alfonsina i els anarquistes que maldaven per ensorrar-lo coincidien a mantenir la situació diglòssica en què subsistia el català. Per contra, darrere del catalanisme alenava, amb gradacions i matisos diversos, la voluntat de convertir la llengua en el motor d'una nova estructuració sociopolítica, comandada pels sectors burgesos més dinàmics.

Nota

El nombre d'obers es duplicà i arribà a la fi del període a més de 580.000, dels quals més de la meitat eren immigrants. En el terreny social, la cultura obrera fou des del darrer terç del segle XIX l'antagonista d'unes classes dirigents que es repartien entre el sucursalisme dels partits de la Restauració i el catalanisme emergent.

⁽³⁾Es tracta d'una llengua artificial creada el 1887 a Polònia pel doctor Ludwik L. Zamenhof, amb la intenció de superar les barreres interlingüístiques.

El catalanisme s'imposà perquè tingué des de primera hora dirigents preparats i lúcids, capaços de canalitzar les aspiracions d'una part de la burgesia benestant, dels intel·lectuals i els sectors de la petita burgesia que se sentien hereus de la Renaixença.

A més del rerefons del federalisme i el carlisme residual, el catalanisme avançà pel suport dels professionals liberals, que supliren els dèficits de l'Estat amb institucions corporatives (els col·legis professionals, les cambres de comerç, les entitats de crèdit locals, etc.) sensibles a la reivindicació regionalista i per la menestralia i l'artesanat, que assumiren el catalanisme des d'entitats com el Centre Autonomista de Dependents del Comerç i la Indústria (CADCI, 1903-1939).

Aquesta diversitat sociològica permeté de superar el projecte regionalista de la Lliga i dirigir la reivindicació del particularisme envers una formulació més ajustadament nacionalista durant el període republicà.

1.3.2. El País Valencià

El món valencià era una societat eminentment agrària, on, des del segle anterior, s'havia desenvolupat molt l'exportació de cítrics, vi, cereals i algunes manufactures. La indústria tèxtil tenia implantació notable a la regió d'Alcoi i les valls veïnes. El calçat, els mobles i la ceràmica eren uns altres sectors d'una certa importància a la capital i als nuclis del Vinalopó i la Plana. La burgesia urbana era netament sucursalista i, tret de notables excepcions, acusava una castellanització cultural absoluta. El 1915, aquesta burgesia, que acabava de manifestar la seva eufòria econòmica en l'Exposició Regional del 1909, creà el Centre de Cultura Valenciana, com a rèplica a l'IEC. El seu objectiu era, però, de contrarestar-ne l'exemple, ja que s'erigí en fervent defensora d'un bilingüisme teòric que només servia per a disfressar una pràctica castellana quasi absoluta. D'altra banda, el teixit associatiu era molt feble i els estaments liberals i els grups professionals a penes tenien inquietuds regionalistes.

El projecte de constituir una Mancomunitat Valenciana similar a la de Catalunya no trobà el ressò polític necessari, malgrat que tingué el suport dels polítics principatins. Les opcions polítiques populars i populistes oferien un panorama bigarrat, incapaç de vertebrar una resposta àmplia al control burgès. Hi destacava el blasquisme, moviment polític circumscrit a la ciutat de València i el seu entorn, que devia nom i origen al seu líder, el novel·lista Vicente Blasco Ibáñez.

El discurs blasquista mobilitzà les classes populars de la capital, on escapçà el sentiment d'autoestima envers el català i alimentà un odi acarriat envers el valencianisme incipient.

Aquest es limitava a uns grupuscles testimonials que no assoliren representació política fins que, en les eleccions del 1931, els líders del partit Acció Valencianista Republicana, Joaquim Reig i Adolf Pizcueta, guanyaren sengles escons.

El blasquisme

L'ideari blasquista s'assembla força al de Lerroux i és un aiguabarreig confús de republicanisme jacobí, anticlericalisme, cosmopolitisme espanyolista, afirmació local i alhora menyspreu dels particularismes culturals.

Vicente Blasco Ibáñez

En definitiva, la recuperació institucional de la llengua fou pràcticament inexistent al País Valencià, on la burgesia conservadora, immobilitzada pels seus interessos agraris i pel caciquisme polític, fou incapaç no sols d'articular moviments regionalistes interclassistes amb vocació hegemònica, sinó també de fer possible qualsevol entesa seriosa amb la burgesia principatina, i perjudicà així els avenços en el procés de recuperació idiomàtica.

Gestos com la declaració de cooficialitat del valencià i del castellà feta per la Diputació de València l'any 1922 es revelaren més aviat ineficaços. Caldrà esperar l'any 1932 perquè la major part de les institucions i escriptors del País Valencià adoptin les normes ortogràfiques de l'IEC lleument adaptades, amb un acord subscrit a Castelló de la Plana.

L'assumpció explícita del fabrisme, que era seguit per alguns escriptors des d'abans, impulsà l'ús escrit i un limitat ús oral públic de la llengua. En plena Guerra Civil, es crea l'Institut d'Estudis Valencians (1937) "per al conreu i propagació de la cultura valenciana" i el Govern republicà, en un intent desesperat per a atreure el suport de tots els sectors populars, decretà la incorporació del valencià a l'ensenyament primari (1938).

1.3.3. Les Illes Balears

A les Illes es produí un revifament de l'agricultura i el comerç portuari. A Mallorca, supeditada al món rural i al domini oligàrquic, l'excedent de mà d'obra impulsarà l'emigració cap a les Antilles, l'Amèrica del Sud i Algèria. La indústria més notable fou la del calçat, que a la fi del període representava més del 40% del total de l'activitat econòmica. La classe dirigent insular, en la qual hi havia personatges tan influents com Antoni Maura, president del Consell de Ministres en diversos governs monàrquics, o el financer Joan March, enriquit amb negocis irregulars durant la guerra europea, aspirava com a molt a una modernització de les estructures econòmiques, però no alimentava vel·leïtats regionalistes.

La qüestió lingüística només interessava els cercles erudits que, en la línia de Marià Aguiló i de mossèn Antoni M. Alcover, cercaven la dignificació filològica de la tradició popular, a més d'una reconstrucció literària limitada.

El moviment culturalista es donà en dos vessants: el progressista i el conservador. Del primer, que fracassà socialment, fou mentor Miquel dels Sants Oliver i tingué el concurs principal de Gabriel Alomar. El segon, en què s'integra la plana major de l'Escola Mallorquina, tingué un caire ruralitzant i catòlic.

Avançat el període que ens ocupa sorgiren plataformes més polititzades, com l'Associació per a la Cultura de Mallorca (1923-1936) i el Centre Regionalista. El juliol del 1931, la Diputació de Balears presentà un projecte d'Estatut d'autonomia de Mallorca i Eivissa, redactat per l'assemblea d'ajuntaments i entitats, que no s'arribà a discutir.

Comptat i debatut, el sentiment mallorquinista, fonamentat en el valor cohesiu del català propi, era lluny de tenir el consens polític necessari.

1.3.4. La Catalunya del Nord

A la primeria del segle XX, les contrades històriques separades del Principat des del 1659 s'agrupaven administrativament dins el departament dels Pirineus Orientals, dins la Tercera República Francesa. Tenien una població escassa, que girava al voltant dels dos-cents mil habitants, i una base socioeconòmica eminentment agrària i de petita manufactura. D'altra banda, el patriotisme francès, com ja s'ha avançat, arrelà amb força amb motiu de la Gran Guerra, que mobilitzà un nombre important de voluntaris.

Tots aquests factors permeten d'entendre per què el catalanisme cultural que sorgí en el primer terç del segle XX renuncià voluntàriament i explícitament a la plasmació política.

El català podia ser la llengua materna d'escriptors, lingüistes o col·lectors de folklore rossellonès. Però la llengua de cultura era el francès, l'idioma de l'única lleialtat pàtria possible. I en francès naixé el primer catalanisme rossellonès.

S'entén també que el catalanisme local que sorgeix entorn de la Societat d'Études Catalanes (1906) i de la *Revue Catalane* (1907) fos molt conservador i que es vinculés a ambients catòlics. Hi tingué un paper ben destacat el gascó Juli Carsalade du Pont, bisbe d'Elna-Perpinyà del 1899 al 1932.

Carsalade fou impulsor de l'ús del català en la predicació i la catequesi, per a la qual cosa féu reeditar el *Breu compendi de la doctrina cristiana per a la instrucció dels infants*, i creà una càtedra de català al seminari major de Perpinyà. Fou, a més, protector dels Jocs Florals, col·laborador de mossèn Alcover en la seva tasca lexicogràfica i restaurador dels monestirs de Sant Martí del Canigó i Sant Miquel de Cuixà.

Després de la Gran Guerra, el catalanisme accentuà la dimensió política i des de noves plataformes culturals, com la revista *L'Éveil Catalan* (1922), es mostrà tributari de l'evolució que experimentava el regionalisme al Principat. Arran de la dictadura primoriverista serví de refugi a les activitats culturals i literàries proscrietes a la Catalunya espanyola.

Tanmateix, el sentiment catalanista no aconseguí un suport social ampli i a tot estirar fou recollit superficialment per les formacions de l'esquerra.

2. Cap a la construcció d'una llengua nacional

Com acabem d'indicar, el catalanisme conservador adoptà la mateixa estratègia política que en altres llocs d'Europa assajà la burgesia nacionalista. L'objectiu era clar: la construcció d'un espai social, polític i simbòlic, que, de manera sintètica, podem qualificar de nacional, en el benentès que el terme *nació* no és una categoria absoluta, sinó un referent difús, amb valors diferents per als diversos grups antagonics dins una mateixa estructura social.

2.1. L'ideari noucentista i la difusió de l'obra normativa de l'IEC

El noucentisme condensa la visió cultural del catalanisme polític i es presenta com a ideologia de la burgesia emprenedora, que desenvoluparà un ampli sistema de signes lingüístics i símbols, amb una iconografia pròpia.

El programa del noucentisme heretava la visió il·lustrada: aspirava a reformar la societat catalana des de l'elit i a intervenir activament en la regeneració integral de la monarquia alfonsina.

Com ha estat dit, correspongué a Eugeni d'Ors, *Xènius*, la formulació teòrica del noucentisme. Entre el 1914 i el 1920, D'Ors assumí la conducció ideològica de gran part de la vida cultural catalana: en delimità els objectius i les bases conceptuals i exercí un ascendent indiscutible sobre la intel·lectualitat i les classes mitjanes.

Els tòpics del noucentisme apuntaven a la creació d'una cultura nacional catalana sota l'hegemonia burgesa. L'objectiu era aconseguir l'arrencada material i espiritual de Catalunya, que havia de superar les limitacions de la Renaixença i l'arrauxament anarcoide dels modernistes per a avançar cap a una societat de progrés i d'ordre.

Es tractava, doncs, d'abandonar els símbols del pairalisme i de la catalanitat tradicional de terra endins pels símbols de la ciutat mediterrània, neoclàssica i cosmopolita, òbviament encarnada en la Barcelona metròpoli, despullada, però, de les tensions de classe.

El sistema orsià

Aquest sistema establia una sèrie de contraposicions metafòriques: enfront de la natura atzarosa, l'aventura, l'èpica i el gènere novel·lístic, D'Ors optava per la cultura com a creació controlada, per la mesura, la lírica i la poesia o el poema en prosa com a motlle literari dominant.

Lectura complementària

Xavier Pericay; Ferran Toutain (1996). *El malentès del Noucentisme. Tradició i plagi a la prosa catalana moderna*. Barcelona: Proa.

Aquest era el símbol de la Catalunya ciutat, que D'Ors, secretari general de l'Institut d'Estudis Catalans entre el 1911 i el 1920, parafrasejà també amb la imatge de La Ben Plantada, títol d'una secció del seu *Glosari* publicada el 1911.

Els principis d'ordre, cànon i codificació es concretaren en la regulació normativa de la llengua, en els quals coincideixen Xènius i Pompeu Fabra. Aquest executà el seu treball dins els paràmetres noucentistes: respecte a la tradició, recreada amb eficàcia racional, per tal d'assolir la màxima difusió.

La codificació fabriana, iniciada el 1913 amb la publicació de les *Normes ortogràfiques*, hauria estat irrellevant si no s'hagués propagat per mitjà del teixit cultural del catalanisme. Aquest incloïa la premsa, el mercat editorial, els organismes educatius i les institucions creades per la Mancomunitat de Catalunya.

Considerarem més endavant algunes repercussions que tingué l'assumpció del fabrisme en l'elaboració literària noucentista. Ja hem vist que la Mancomunitat tingué escasses competències i migrats recursos econòmics. Tot i així, desenvolupà una acció de govern cabdal, que contribuí a transformar el país i posà les bases per a l'extensió de l'ús social del català durant el període d'autonomia republicana.

La Mancomunitat adoptà la norma fabriana com a pròpia i n'impulsà l'ús en la documentació catalana que generaven les seues institucions.

Aquestes es repartien en quatre grans àmbits d'actuació:

- 1) El desenvolupament de l'alta cultura, amb l'Institut d'Estudis Catalans i la Biblioteca de Catalunya com a peces clau, des de les quals es promogueren, a més de la codificació, iniciatives importants com la catalogació, protecció i divulgació del patrimoni natural i monumental de Catalunya o el Laboratori de Psicologia Experimental.
- 2) La promoció cultural i educativa, que es desenvolupava des de la Direcció General d'Instrucció Pública, l'Escola Superior de Bibliotecàries, amb la creació d'unes quantes biblioteques populars, i en centres com l'Escola d'Infermeria o la de Bells Oficis.
- 3) La millora de l'Administració catalana i el foment de l'economia i les infraestructures, que dugué a crear l'Escola de Funcionaris de l'Administració Local, l'Oficina d'Estudis Jurídics i la Caixa de Crèdit.

4) El perfeccionament de la formació científicotècnica, desatesa per l'Estat, que es concretà en la fundació de l'anomenada *Universitat Industrial* o *Escola Industrial*, la qual tenia diverses instal·lacions concentrades a l'àrea barcelonina, en les branques tèxtil, química, mecànica i agrícola.

El conjunt d'aquests organismes impulsà l'extensió social del català, que passava de ser una llengua tolerada amb rerefons simbòlic a compartir a poc a poc amb el castellà el valor d'instrument essencial de comunicació, en gran part de la vida col·lectiva.

La trajectòria pública d'Eugeni d'Ors il·lustra ben bé les contradiccions i paradoxes que jalonaven la construcció d'una cultura nacional. L'estiu del 1920, en un moment en què les tensions socials dibuixaven un panorama incert, D'Ors adoptà una posició ambigua davant els reptes que assetjaven la cultura burgesa; s'enfrontà a Puig i Cadafalch i als altres prohoms de la Lliga; abandonà tots els seus càrrecs i un temps després es traslladà a Madrid, on començà a combatre en castellà els seus antics coreligionaris, fins a militar en la Falange joseantoniana, com a fervorós neòfit.

Durant la Guerra Civil, D'Ors posà la seva vastíssima cultura i les dots d'agitador social al servei de Franco, que li confià diferents responsabilitats de propaganda.

2.2. Els obstacles: la dictadura de Primo de Rivera

Com hem dit, Primo de Rivera es pronuncià a Barcelona el setembre del 1923 i assumí el poder polític de l'Estat, com a cap del directori militar, amb l'anuència del rei Alfons XIII, de l'exèrcit i dels sectors més conservadors de la Lliga, que anteposaren els interessos de classe a les llibertats polítiques i la defensa de la llengua i la cultura catalanes.

Entre el 1923 i el 1930, la dictadura reforçà el centralisme polític; administrà la societat, l'economia i la cultura amb les rutines de la disciplina castrense; retallà les llibertats parlamentàries i obreres i perseguí els símbols catalanistes, i atjà així l'espantall del separatisme irredempt davant l'opinió pública més recalcitrant.

La dictadura de Primo de Rivera substituï els recels i la tolerància a contrarcor amb què s'observava el redreçament del català per una política de repressió oberta. S'hi prohibí l'ús públic del català en l'Administració, l'ensenyament i la vida comercial i s'hi posaren tota mena d'entrebancs a l'edició i a les pràctiques culturals en la llengua del país.

El 1925 es dissolgueren la Mancomunitat i un gran nombre d'institucions que en depenien, i també organitzacions i entitats de significació catalanista, inclòs el FC Barcelona. Es dificultà la difusió dels opuscles del Foment de Pietat Catalana. Nombroses entitats hagueren de canviar de nom i adoptar en exclusiva el castellà, com l'Escola Catalana d'Art Dramàtic de la Mancomunitat, que es convertí en Instituto del Teatro Nacional i desenvolupà totes les activitats i publicacions en llengua castellana.

L'Orfeó Català

Era una agrupació coral mixta fundada a Barcelona per Lluís Millet i Amadeu Vives el 1891. Proseguia la tasca iniciada per Clavé i ben aviat esdevingué el portaveu musical de les aspiracions catalanistes.

La dictadura també atacà els símbols associats a la llengua. Així es perseguí l'ús de la senyera de les quatre barres i la interpretació de peces corals, en particular *El cant de la senyera*, himne de l'Orfeó Català.

Primo de Rivera, amb l'ajuda del nunci Tedeschini i amb la intervenció d'algunes congregacions de la cúria romana, tractà de posar fi a l'ús públic de la llengua catalana en la predicació i en les activitats religioses en general.

A més, les autoritats de la dictadura prohibiren les manifestacions culturals que poguessin tenir connotacions de reivindicació política i afavoriren la folklorització i patuesització de la cultura catalana en totes les seves varietats regionals.

Al País Valencià, se suprimiren les classes de valencià a la Universitat de València, que impartia Lluís Fullana, i l'himne que el músic suecà Josep Serrano havia compost per a l'Exposició Regional del 1909 fou declarat, el 1925, himne de les tres províncies, amb una lletra composta per Maximilià Thous que començava així:

"Per a ofrenar noves glòries a Espanya
tots a una veu germans vingau."

La dictadura primoriverista constituí un primer assaig general de la violència política que es desfermarà contra el català uns anys després, superat el parèntesi republicà i el trauma de la guerra d'Espanya. La repressió, com s'esdevindrà a penes tres lustres després, intentava desmantellar obres i institucions i trencar la cohesió entorn de la llengua. I, com també passarà sota el franquisme, la repressió generà una resposta col·lectiva, una resistència tossuda que, tot i les defeccions, pretenia de conservar el treball assolit i passar-ne el relleu a les generacions següents.

En efecte, la persecució tingué la virtualitat de crear un cert consens entre les diferents faccions del catalanisme, els republicans i les organitzacions polítiques obreres a favor de la reivindicació idiomàtica.

També una gran part dels intel·lectuals castellans es mostraren solidaris amb la llengua catalana en iniciar-se'n la persecució dictatorial i, deixant a un costat les prevencions que suscitava el catalanisme, empraren iniciatives com el manifest reivindicatiu dirigit al dictador per cent divuit personalitats de la cultura espanyola l'any 1924 o l'Exposició del Llibre Català que es féu a Madrid l'any 1927, amb prop de sis mil exemplars, acompanyada d'un cicle de conferències sobre el conjunt de la realitat cultural catalana.

2.3. L'experiència normalitzadora de la Catalunya autònoma i la intel·liguència espanyola

La recuperació política del catalanisme verificada amb la República reobrí els recels històrics que no s'havien acabat d'apaivagar. El "tema de España" i el seu correlat, "el problema catalán", amb què els intel·lectuals del 98 havien bastit un discurs profundament castellanista, reaparegué el 1931 durant el procés constituent i uns mesos després amb el debat sobre l'autonomia de Catalunya.

Miguel de Unamuno

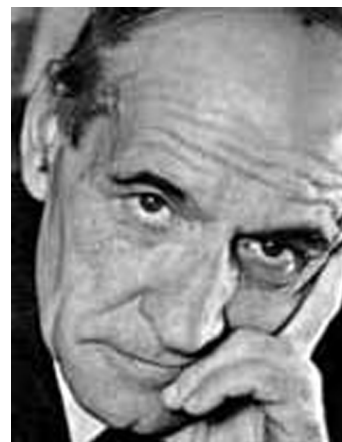
En realitat fou una qüestió recurrent i no ben resolta durant tot el període republicà. Les forces colpistes del 1936 l'invocaran, de fet, com una de les causes principals de la seva insurrecció.

Els principals intel·lectuals castellans de l'època (Miguel de Unamuno, Ramiro de Maeztu, Ramón Menéndez Pidal, Pío Baroja, José Ortega y Gasset, Claudio Sánchez Albornoz, Salvador de Madariaga, Américo Castro, etc.) veien amb una indissimulada animadversió els avenços polítics, socials i culturals de la llengua catalana, sobretot a partir de la cooficialitat lingüística reconeguda per l'Estatut. Amb èmfasis i matisos diversos, gairebé tots coincidien en arguments reiterats fins avui: la conveniència de no alterar l'estatus diglòssic del català, llengua de l'emotivitat que es "degradaria" amb l'ús públic i l'accés a l'alta cultura.

Ramón Menéndez Pidal

La intel·liguència espanyola era renuent a acceptar que les llengües perifèriques de l'Estat haguessin patit persecució política i defensaven que la generalització de l'espanyol era conseqüència natural de la seva superioritat intrínseca. En conseqüència, les reivindicacions lingüístiques dels territoris no castellans de l'Estat es veien com un atemptat a la presumpta naturalització de l'espanyol i una conculcació dels drets històrics dels castellanoparlants.

José Ortega y Gasset

3. Els usos lingüístics en la nova societat de masses

Els mateixos atributs que hem assignat a la cultura de masses valen per a les formes de comunicació social que se'n deriven: la multiplicitat, la serialitat, l'equilibri entre fixació i dispersió, l'hegemonia dels àmbits urbans i la rellevància creixent dels models prestigiat per la literatura o per les noves modalitats tecnològiques de comunicació a gran escala.

3.1. El sistema educatiu

Als estats moderns es plantejà durant el primer terç del segle XX la necessitat d'estendre la instrucció elemental a tota la població. En el context d'un capitalisme avançat, l'alfabetització era la premissa inicial per al control social efectiu i per a l'afermament del mercat cultural. A Espanya, els resultats del vague programa liberal encetat amb la Llei Moyano, del 1857, eren clarament insuficients. En rigor no hi havia hagut ni la voluntat política decidida, ni el disseny real i efectiu, ni els recursos adequats per a executar-lo. El 1900, dins les iniciatives que pretenien de pal·liar l'ensulsiada colonial, s'havia creat el Ministeri d'Instrucció Pública, amb el propòsit de redreçar el deprimat panorama escolar.

El sistema educatiu es repartia entre l'Estat, l'Església i la iniciativa popular.

1) L'Estat era el titular de l'escola pública en el nivell primari (Escuelas Nacionales) i en el secundari (Institutos Nacionales) i de la universitat. Tant l'escola pública com la universitat estaven molt endarrerides en les infraestructures, en la quantitat i preparació dels docents i en l'eficàcia i qualitat dels mètodes i els recursos pedagògics.

En matèria lingüística, l'escola pública seguia el model jacobí: només concebia l'ús del castellà, que era la "llengua nacional". Les autoritats educatives hi insistien en instruccions orals i escrites, que fomentaven la penalització de la llengua catalana tant en l'activitat lectiva a l'aula com en el temps de lleure.

2) L'Església, per mitjà dels seus centres d'ensenyament, suplía en gran part les mancances del sistema públic i hi exercia una poderosa influència. De fet, tots els materials docents s'havien de sotmetre al seu control i no s'imprimien sense el preceptiu *nihil obstat*.

Lectura complementària

Jordi Monés (1984). *La llengua a l'escola (1714-1939)*.
Barcelona: Barcanova.

L'ensenyament eclesiàstic, a més, acusava alguns dels dèficits de l'escola pública i, en línies generals, era d'un notable tradicionalisme. El seu conservadorisme portava a ignorar o a combatre obertament les doctrines, teories i formes estètiques o ideològiques sospitoses de modernitat, és a dir, contràries al dogma catòlic oficial i als seus costums i convencionalismes morals. Així es demonitzaven el liberalisme doctrinari, el positivisme filosòfic, el marxisme i els altres corrents obrers, el col·lectivisme, el lliurepensament de maçons i krausistes i l'evolucionisme de Darwin, que fou objecte d'una persecució particularment enconada.

En qüestió de llengua, l'escola religiosa, com passava amb l'Església en conjunt, mantenia posicions contradictòries. Una part de la jerarquia i dels ordes religiosos continuen essent agents de castellanització molt actius. Per contra, bona part del clergat diocesà i del regular, com és el cas dels escolapis, tingueren un paper força destacat en la catalanització educativa, però limitada bàsicament al Principat.

Al País Valencià, només algunes figures excepcionals com Roc Chabàs (1844-1912) i Josep Sanchis Sivera (1867-1937) manifesten una actitud positiva envers la llengua del país.

3) La iniciativa popular provenia del segle XIX i girava al voltant del moviment obrer i de l'associacionisme de base. En aquest període s'accentuen els esforços de l'obrerisme reformista, socialista o anarquista per accedir a la instrucció elemental en competència amb l'Estat i l'Església. Igualment, el deler de culturització de l'associacionisme popular responia de manera ambivalent a uns dèficits individuals i un desig de construcció social col·lectiva.

Així, des de les cooperatives de consum fins a les organitzacions anarcosindicalistes, passant per ateneus obrers i casinos populars o entitats esportives i juvenils, desplegaran activitats d'ensenyament no reglades, que no poden deixar de considerar-se modalitats educatives més o menys espontànies: conferències, xerrades divulgatives, campanyes d'alfabetització i foment de la lectura, cursos d'higiene, sexualitat i perfeccionament laboral, etc.

Francesc Ferrer i Guàrdia

Un cas a part és el del pedagog i editor barceloní Francesc Ferrer i Guàrdia (1854-1909), executat arran dels aldarulls de la Setmana Tràgica (1909), que posà en marxa l'Escola Moderna. Era un projecte educatiu elitista, de continguts revolucionaris inspirats en la tradició del pensament anarquista, que captà els adeptes entre la petita burgesia. L'ideari del projecte es recull en el llibre pòstum del mateix nom, *La Escuela Moderna* (1912).

Val a dir que ni Ferrer, ni els impulsors de l'educació obreroassociacionista feien servir el català en l'escriptura i en els usos més formals. Dins la tradició obrera i anarquista, com s'ha vist, prevalia, en nom de la universalitat del gènere humà, una clara diglòssia funcional, que cap a la fi del període es reequilibrà a poc a poc a favor d'un cert bilingüisme efectiu.

Publicacions eclesiàstiques en català

Entre les realitzacions més destacades podem esmentar la Bíblia de Montserrat, els opuscles del Foment de Pietat i el diari *El Matí*. A Mallorca, el bisbe Josep Miralles (1860-1947) continuà editant catecismes en català fins i tot sota control "nacional" i malgrat les prohibicions de Madrid.

El catalanisme polític compregué aviat que l'escola i la universitat eren dues de les claus decisives per a la transformació cultural i el redreçament idiomàtic, si bé no s'elaborà una teoria integral de l'escola catalana fins als anys de la guerra.

De fet, la reivindicació lingüística fou un dels trets característics de la renovació pedagògica. Aquesta seguia en bona mesura els principis de la pedagogia italiana Maria Montessori (1870-1952), que havia postulat la conveniència d'arrelar l'escola en el seu entorn immediat. En aquest context, renovar el sistema educatiu n'implicava la catalanització progressiva.

Així ho veien els principals pedagogs del país, com Joan Bardina (1877-1950), creador d'una escola de mestres molt activa, Alexandre Galí (1886-1969) o Rosa Sensat (1873-1961), que hi contribuïren teòricament i pràcticament. Cal precisar que també en l'àmbit de l'ensenyament el debat d'idees i els resultats pràctics se circumscriuen al Principat. Al País Valencià i a les Illes només hi hagué alguna iniciativa socioeducativa volenterosa, que no alterà l'hegemonia abassegadora del castellà en l'educació.

En crear-se la Mancomunitat de Catalunya, es fundà l'Institut d'Educació General Social, que tot i tenir una actuació limitada per les constriccions del marc legal, donà directrius pedagògiques i lingüístiques, coordinà les iniciatives docents de l'escola privada i en tingué de pròpies, com ara els projectes de promoció lectora o la xarxa de colònies d'estiu.

Dues setmanes després de la proclamació de la República, el govern provisional promulgà un decret de bilingüisme per a l'ensenyament primari a Catalunya, que concedia al català les mateixes prerrogatives que hi tenia el castellà. L'estatus de cooficialitat quedà corroborat en l'Estatut de Núria (1932).

Però les possibilitats del marc legal xocaven amb la manca de qualificació del professorat i que no hi havia prou materials pedagògics. Per això l'ensenyament reglat de la llengua s'incorporà a les Escoles Normals de Magisteri, alhora que s'adoptaven algunes mesures de catalanització en el nivell d'ensenyament secundari, en què a penes s'havia incidit en el període 1914-1923.

Al País Valencià es constituí l'Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana⁴ (1934-1938), que seguia la pauta de la del Principat. Al seu voltant es congregaren homes que tenien una visió unitària de la llengua i que confiaven

Agrupació Protectora de l'Ensenyança Catalana

Es creà el 1899 (des del 1902 es digué *Associació Protectora*). L'APEC instà les forces socials i els partits a crear centres d'ensenyament en català, féu publicacions pedagògiques i impulsà campanyes de formació de mestres.

⁽⁴⁾L'APEV elaborà diverses publicacions per als mestres i dugué a terme una activa campanya a favor d'un decret de bilingüisme per al País Valencià.

en les seues possibilitats formatives: el pedagog i gramàtic Carles Salvador i Gimeno (1897-1955), el també pedagog Enric Soler i Godes (1903-1993) i els escriptors Emili Beüt (1902-1993) i Enric Valor (1911-2000) entre d'altres.

D'altra banda, el Congrés de l'APEC d'abril del 1936 elaborà per primera vegada una concepció del català com a llengua nacional, cosa que representava passar del català a l'escola a l'escola en català. Aquesta definició duia implícita una crítica al bilingüisme, inspirada en les conclusions a què havia arribat el pedagog Alexandre Galí a *Per la llengua i per l'escola* (1931).

El programa no es pogué dur a terme plenament pels avatars del conflicte bèl·lic, que permeté tanmateix avenços importants en l'establiment d'una escola en català, en els nivells primari, secundari i en l'ensenyament tècnic i professional.

En l'ensenyament superior també es palesa al llarg del període un increment evolutiu quant al grau de consciència lingüística i d'ús lingüístic efectiu. La universitat pública havia arrossegat d'ençà del seu restabliment a Catalunya un considerable llast científic. El seu desprestigi era notori entre els cercles intel·lectuals i catalanistes, que, com ja hem vist, impulsaren l'organització del Primer Congrés Universitari (1903), del qual sorgí la iniciativa de crear uns Estudis Universitaris Catalans com a alternativa a la universitat oficial, pobra, estantissa i allunyada de la realitat. Els Estudis generaren algunes publicacions i promogueren activitats d'altura, però poc selectives. El Segon Congrés Universitari (1918) insistí en la crítica a la institució acadèmica, i prefigurà els principis del que havia de ser l'autonomia universitària, sense gaires resultats pràctics.

Calgué esperar el període republicà perquè es produís un canvi radical. A partir de setembre del 1931, una bona part de la docència es començà a fer a la Universitat de Barcelona en català. A la Facultat de Lletres el percentatge assolí prop del 60%. El canvi no estigué exempt de tensions i conflictes en l'estament acadèmic, que s'escamparen més enllà de les aules i foren objecte de manipulació per la premsa conservadora, que agità els temors de "descastellanització" sobtada. Després d'un intens debat social i polític, el 1933 la institució acadèmica es transformà en Universitat Autònoma de Barcelona (UAB).

En fou nomenat rector l'arqueòleg Pere Bosch Gimpera i s'hi constituí a més un patronat, que aprovà la captació com a professors de figures rellevants de la intel·lectualitat de l'època (Pompeu Fabra, Carles Riba, Ferran Soldevila, Jordi Rubió i Balaguer) i de catedràtics catalans d'altres universitats.

Marc legal

Iniciada la guerra s'incloué el requisit de competència lingüística per a l'exercici docent i, l'agost del 1937, s'establí per decret l'obligatorietat de l'ensenyament del català en tots els centres que depenien de la Generalitat.

La UAB renovà els plans d'estudis i assumí com a propis principis que dècades després tornarien a fonamentar la discussió científica i universitària: l'arrelament al medi social i el compromís lingüístic, el servei públic, la crítica cultural, la racionalització de les disciplines i la democratització de la gestió.

3.2. La premsa

Els canvis en l'oferta i el consum de premsa en aquest període constitueixen un dels exponents més clars de l'evolució de Catalunya envers una societat de masses.

La premsa augmentà en qualitat, recollí la varietat d'opcions de pensament i organització, diversificà els gèneres i els recursos expressius i esdevingué el primer instrument d'informació i enquadrament ideològic, en una societat notablement polititzada.

A més, constituí un element de relació interpersonal, que, amb edicions de matí, tarda i vespre, regulava el temps col·lectiu i tendia a instal·lar-se en el centre de la vida quotidiana.

En el període comprès entre el 1888 i el 1939 aparegueren 264 capçaleres de premsa periòdica: 164 en castellà, 64 en català i 36 bilingües. En trenta anys, la premsa diària passà de publicar menys de 100.000 exemplars a posar-ne cada dia al mercat més de 600.000. El primer diari en tiratge fou *La Vanguardia*, en castellà, que arribà a treure més de 150.000 exemplars. Però en ordre d'influència, els rotatius que més s'invocaven i que més s'esmenten en la literatura memorialística són *La Veu de Catalunya* (1899-1937), òrgan d'expressió de la Lliga Regionalista, dotzè en nombre d'exemplars amb un màxim de 25.000, i *La Publicitat* (1922-1939), òrgan d'Acció Catalana, tercer quant a exemplars.

A més de les publicacions satíriques com *L'Esquella de la Torratxa*, uns altres diaris importants de Barcelona foren l'òrgan d'Esquerra Republicana de Catalunya, primer, fins al 1932, *L'Opinió* (1931-1934) i, des del 1933, *La Humanitat* (1931-1939); *La Nau* (1927-1933), fundat per Antoni Rovira i Virgili, i *El Matí* (1929-1936), diari catòlic independent.

D'altra banda, la premsa diària en català es publicà en diverses capitals de comarca i ciutats grans: Reus, Tortosa, Tarragona, Igualada, Vilanova i la Geltrú, Lleida, Terrassa, Sabadell, Mataró, Vic i Girona. L'Esquerra Republicana de Catalunya tenia diari propi en dinou poblacions del Principat de més de deu mil habitants, tret de Tortosa. En el capítol de la premsa per a infants i joves, cal ressenyar la popularitat de les publicacions *En Patufet* (1904-1938) i *Papitu* (1908-1937), que tiraven milers d'exemplars setmanals.

El panorama de la premsa es completava amb les publicacions que generava l'associacionisme i amb les revistes especialitzades.

En efecte, tot d'entitats sindicals, professionals o culturals, com les pancatalanistes Pa-lestra o Nostra Parla, ateneus, com el Centre de Lectura de Reus, cercles confessionals, associacions educatives, com la Protectora de l'Ensenyança Catalana, o les vinculades a les escoles de mestres i a la renovació pedagògica; institucions d'estalvi, cooperativistes, d'esbargiment, recreatives, benèfiques i esportives o moviments juvenils, com els Pomells de Joventut de Catalunya, fundats per Josep Maria Folch i Torres, entre d'altres, publicaven en català revistes, butlletins i opuscles de manera esporàdica o regular. Encara no s'ha estudiat adequadament tota aquesta comunicació escrita, no se n'ha fixat estadísticament el volum, ni se n'ha calibrat l'impacte sociolingüístic. És clar, però, que en aquest àmbit el català esdevingué una eina natural de sociabilitat i d'intercanvi.

Més minoritàries foren les publicacions d'informació cultural i artística, algunes de les quals, com *La Il·lustració Catalana* o la *Revista de Catalunya*, aquesta fundada per Rovira i Virgili el 1924, gaudiren de gran prestigi. Les revistes d'art modernistes assoliren una gran qualitat formal i acollien els textos programàtics del moviment: *Pèl i Ploma* (1899-1903), *Joventut* (1900-1906) i *Forma* (1904-1907). En les dues dècades següents destacaren les publicacions noucentistes, com ara *Revista Nova* (1914-1916), *Vell i Nou* (1915-1921) i *D'Ací i d'Allà* (1918-1936); i també les que recollien la sensibilitat avantguardista: *Trossos* (1916-1917) i *Un Enemic del Poble* (1917-1919), ambdues de Barcelona; *La Columna de Foc* (1918-1920), de Reus; *L'Amic de les Arts* (1926-1929), de Sitges, i *Hèlix* (1929), de Vilafranca del Penedès.

Al País Valencià, les Illes Balears, la Catalunya del Nord i l'Alguer la situació fou ben diferent. En la premsa diària no sorgiren alternatives al monopoli de les llengües d'Estat –l'espanyol, el francès i l'italià–, i només hi aparegueren revistes culturals minoritàries, que s'acostaven als models principatins.

Al País Valencià l'hegemonia de la informació periodística l'ostentaren els diaris *Las Provincias*, reflex de la dreta conservadora, que tirava uns dotze mil exemplars, i *El Pueblo*, òrgan del blasquisme populista, que en treia uns deu mil. Ambdós coincidien en la defensa del sucursalisme polític i en el combat al valencianisme, sia regionalista o tímidament pancatalà. El juny del 1938 aparegué l'única temptativa de diari en valencià, *L'Hora*, que a penes llançà tres números. Els intel·lectuals catalanistes s'expressaren per mitjà de les pu-

Diaris de partit

Durant la guerra es multiplicaren els diaris de partit en català, com ara *Avant* (1936), del POUM, *La Rambla* (1936-1939) i *Treball* (1936-1939), del PSUC, o el *Diari de Barcelona* (1936-1937) i el *Diari de Catalunya* (1937-1939), d'Estat Català. Fins i tot la CNT, tan refractària a l'ús públic del català l'emprà per a editar el diari *Catalunya* (1937-1938).

blicacions culturals *Taula de Lletres Valencianes* (1927-1930) i, ja en el període republicà, *La República de les Lletres* (1934-1936), de la qual aparegueren vuit números.

A les Illes, l'incipient i minoritari mallorquinisme polític es féu sentir amb el setmanari *La Veu de Mallorca* (1900, 1917-1919 i 1931-1936), que evolucionà devers postures afins a la Lliga. Tingueren una difusió més escassa les revistes culturals *Mitjorn* (1906-1907), plataforma literària de l'Escola Mallorquina i de destacats noucentistes del Principat i, anys després, el mensual *La Nostra Terra* (1928-1936), òrgan des del 1930 de l'Associació per la Cultura de Mallorca.

A la Catalunya del Nord, on l'esquifida recuperació literària del català no assolí cap vertebració política, cal ressenyar les publicacions en francès *Revue Catalane* (1907-1921), òrgan de la Societé d'Études Catalanes, on col·laboraren esporàdicament amb textos en català entre d'altres Joan Amade, Lluís Pastre, Josep-Sebastià Pons i Carles Grandó, i *L'Éveil Catalan* (1922-1931), que, sensible a l'evolució política del Principat, acollí més textos en català i serví d'expressió als qui fugien des de Catalunya de la dictadura primoriverista.

3.3. El mercat literari

La consolidació de la cultura de masses en l'àrea catalanoparlant, i molt en particular a Catalunya, comportà una sèrie de fenòmens interrelacionats en el terreny de la comunicació literària, entre els quals convé destacar els següents:

- 1) La redefinició de la tipologia literària, lligada als àmbits de classe en què es verificava la producció, distribució i consum dels textos literaris.
- 2) L'assentament d'un mercat editorial en català, que per primera vegada assolí prou potencial econòmic per a emancipar-se de l'edició en castellà.
- 3) El debat sobre la funció social de la literatura, els gèneres que calia impulsar i els models lingüístics adients a la construcció d'una literatura nacional.

1) La tipologia literària

La classificació dels productes literaris que ha generat una formació social en un període històric precís obliga sempre al reduccionisme: constreny la complexitat del fet literari dins uns patrons i una nomenclatura convencionals. L'exercici esdevé encara més complex quan s'entrecreuen diversos codis lingüístics i estètics. A risc, doncs, de simplificar en excés el panorama de la creació literària durant el període 1906-1939, hi podem reconèixer quatre grans àmbits, que es defineixen per les determinacions de classe. En farem una presentació succinta, limitant-nos a les línies genèriques i autors principals i ometent l'enumeració de títols, que fóra parcial i prolixa en excés.

a) L'**alta literatura**, circumscrita bàsicament als productes en castellà, i a aquelles creacions en llengua catalana que podien satisfer, ni que fos en part, els requisits de l'alta cultura burgesa (respecte a l'*statu quo* social i polític, elitisme, idealització de les relacions de classe, estètica del "bon gust", convencionalismes morals, etc.) o que, tot i qüestionar-la ideològicament, no se n'apartaven gaire en les formes literàries.

b) La **literatura mesocràtica**, produïda i consumida fonamentalment per les classes mitjanes, que es repartia en quatre grans blocs.

- La **literatura costumista i modernista del període tardà**, desenvolupada en un català marcadament diferent del que defensarà el cànon noucentista, que en alguns autors i textos es confon amb les obres de consum massiu. En formen part escriptors com Prudenci Bertrana (1867-1941), Joan Puig i Ferrer (1882-1956), que tornaran a publicar arran del 1925.
- La **nova literatura burgesa del noucentisme**, que, en llengua catalana i dins la poesia, el teatre i l'assaig, popularitzava uns principis ideològics, valors estètics i models lingüístics congruents amb els interessos del catalanisme conservador, des de les instàncies polítiques o socials que aquest controlava: els organismes de la Mancomunitat (1914-1925) i les entitats públiques o privades afins a l'ideari de la Lliga.

Autors de la literatura noucentista

Els autors més emblemàtics d'aquest corrent central són Eugeni d'Ors (1881-1954), Josep Carner (1884-1970), Guerau de Liost, pseudònim de Jaume Bofill i Mates (1878-1933), Josep Maria López-Picó (1886-1959), Alexandre Plana (1889-1940) i Eudald Duran i Reynals (1891-1971). I en una segona generació, que en molts aspectes representa una superació clara del noucentisme primer, Carles Riba (1893-1959), Joaquim Folguera (1893-1919), Carles Soldevila (1892-1967), Miquel Llor (1894-1966), Agustí Calvet, Gaziell (1887-1964).

- La superació narrativa del noucentisme, esdevinguda amb els escriptors de la **generació del 1936**, que representa la maduració esteticolingüística de la novel·la catalana com a gènere primer en les demandes del públic lector.

Josep Carner

Carles Riba

L'assentament de la narrativa es produeix amb l'obra primera d'aquests autors: els principatins Sebastià Juan Arbó (1902-1984), Mercè Rodoreda (1909-1983), Joan Oliver (1899-1986), Salvador Espriu (1913-1985), Francesc Trabal (1899-1957) i el mallorquí Llorenç Villalonga (1897-1980).

- La **literatura de consum popular**, bàsicament narrativa en castellà i català, hereva del melodrama truculent del fulletó, renovat amb els tòpics del nou-cents, que era també consumida per sectors alfabetitzats de les classes populars.

Dins aquest bloc es pot esmentar la popularíssima col·lecció de narrativa breu "El Cuento Semanal" (1907), d'Eduardo Zamacois, o la novel·lística igualment castellana del valencià Vicente Blasco Ibáñez (1867-1928), l'escriptor espanyol que assolí més projecció internacional en la primera meitat del segle XX; en català aparegueren també col·leccions populars sia en lliuraments als diaris de l'època, com *La Veu de Catalunya* i *El Poble Català*, sia en col·leccions a banda.

Llorenç Villalonga

Aquestes sèries populars donaren a conèixer traduccions d'alguns dels autors més importants de la literatura europea contemporània (Tolstoi, Puixkin, Dickens, Wilde, France, etc.) i també escriptors autòctons com Dolors Monserdà, Joan Pons i Massaveu o Carles Bosch de la Trinxeria. El gust petitburgès, mancat de la narrativa culta que el noucentisme no produí, s'hagué d'accontentar amb les col·leccions de novel·la rosa com la "Biblioteca Damisel·la".

Un altre tipus de literatura de consum popular molt difosa fou la que Josep Maria Folch i Torres⁵ (1880-1950) elaborà per a infants i joves. Creà la revista *En Patufet*, que assolí un tiratge de seixanta-cinc mil exemplars setmanals i les col·leccions "Biblioteca Gentil" i "Biblioteca Patufet", associada al setmanari, on es publicà amb gran èxit *Aventures extraordinàries d'en Massagan*.

c) La **literatura proletària**, majoritàriament de llengua castellana, que en l'assaig, el teatre o la narració breu, propendia a la difusió pamfletària dels valors revolucionaris i a la redempció de la humanitat, i que tingué el focus principal en els cercles anarquistes com el que mantenia *La Revista Blanca*, revista i editorial que publicà desenes de títols en diversos gèneres. Cultivaren la novel·la curta proletària en la col·lecció "La Novela Ideal" Joan Montseny i la seva filla Frederica Montseny, que amb *La indomable* obtingué gran celebritat. Per contra, la novel·la en català no tingué gaire ressò.

d) La **literatura d'avantguarda**, generalment en català, produïda per individualitats i grupuscles d'extracció petitburgesa –Salvador Dalí, Sebastià Gasch, Lluís Muntanyà, Josep Vicenç Foix (1893-1987), Joan Salvat-Papasseit (1894-1924), Josep Maria Junoy, Joaquim Folguera– que es diferenciaven de la resta del sistema literari per l'originalitat de les formes literàries aparentment rupturistes, i que per les afinats ideològiques i estètiques s'integren en part en algun dels nivells anteriors.

Narrativa rosa catalana

Aquesta narrativa tenia dos subgèneres: la novel·la blanca, més innocent i platònica, i la novel·la blava, més atrevida. Un dels autors més cèlebres de novel·la rosa catalana fou Lluís Almerich i Sellarés (1882-1952), que signava Clovis Eimeric. De la seva novel·la *La Puntaire* (1926) es publicaren devora setanta mil exemplars.

⁽⁵⁾Autor, entre d'altres, de novel·les, contes i peces de teatre, sabé conjuminar els valors tradicionals del catolicisme catalanista amb una visió amable dels conflictes contemporanis.

Avantguardistes

Foix i Folguera evolucionaran devers el noucentisme tardà i Salvat-Papasseit té força concommitàncies amb l'estètica anarcosindicalista, en l'esfera de la qual milità sempre.

Una classificació com aquesta no pretén ni de bon tros ordenar els valors esteticoliteraris del període. És evident que la prosa d'Ors com la poesia de Carner o Riba són alta cultura en atenció a la seva altíssima potencialitat artística. Ara bé, aquí les considerem en tant que exponents literaris del dinamisme socialburgès. El quadre només és útil, doncs, des d'un punt de vista sociolingüístic. I encara de manera aproximativa, perquè no resol molts dels problemes que des d'aquesta òptica suscita el fenomen literari.

Així, no resulta fàcil encasellar escriptors singulars de la talla de Joaquim Ruyra (1858-1939), la prosa del qual els noucentistes adoptaren com a model per a la narració breu. També s'hi resisteixen personalitats literàries de la talla de Josep Pla (1897-1981) i Josep Maria de Sagarra (1894-1961), tots dos amb una obra literària extensa, personalíssima i complexa, que s'estendrà més enllà dels límits d'aquest període. Ambdós recullen "les palpitations del temps", per dir-ho a la manera orsiana, però el seu tarannà i sobretot el seu estil depassen els postulats noucentistes.

Tampoc no es poden encaixar únicament dins els paràmetres del noucentisme les dues generacions de l'Escola Mallorquina: la primera, que agrupa Miquel Costa i Llobera, Joan Alcover, Miquel dels Sants Oliver, Maria Antònia Salvà, Miquel Ferrà i Llorenç Riber, i una segona, en què conflueixen, de manera directa o indirecta, els noms de Guillem Colom, Miquel Forteza, Joan Pons i Marquès i Bartomeu Rosselló-Pòrcel. És cert que tots ells, i en particular Costa i Llobera i Alcover, comparteixen alguns trets netament noucentistes, però tots ells tenen una veu poètica pròpia, que sintetitza l'alta tradició literària i la riquesa popular del català illenc.

Igualment difícil d'encabir dins una còmoda periodització és el minso panorama literari valencià, que apareix dominat pel lirisme ruralitzant dels jocfloralistes fins a la mort del patriarca de la Renaixença local, Teodor Llorente i Olivares (1836-1911). L'escàs conreu del català se centra en el primer quart del segle en els poetes de la generació solidarista (1909), en la literatura costumista (Salvador Guinot, Josep Pascual Tirado) i en la de fulletó, amb les col·leccions "El Cuento del Dumenche", "Nostra Novel·la". Aquestes difícilment podien competir amb el prestigi de l'obra novel·lística castellana de Blasco Ibáñez, tot i que feien servir una ortografia castellanitzant.

La generació posterior de Carles Salvador, Miquel Duran i Jesús Ernest Martínez Ferrando mantindrà unes relacions fluides amb el món intel·lectual del Principat. I, mitjançant revistes com *Taula de Lletres Valencianes* i *La República de les Lletres* (1934-1936), editorials com L'Estel i Nostra Novel·la i entitats com la Societat Castellonenca de Cultura, reeixiran a estendre-hi el fabrisme i a dignificar el conreu literari en la llengua autòctona.

Joan Salvat-Papasseit

Josep Pla

Dins la literatura en castellà excel·liren alguns escriptors valencians. Uns eren nascuts en l'àrea catalanoparlant: l'esmentat Vicent Blasco Ibáñez (1867-1928), d'ascendència aragonesa, o el monover José Martínez Ruiz, *Azorín* (1873-1967). D'altres procedien de les contrades castellanòfones, com els oriolans Gabriel Miró (1879-1930) i Miguel Hernández (1910-1942), l'enguerà Manuel Ciges Aparicio (1873-1936) o el valencià d'adopció Max Aub (1903-1972).

Interrogants sobre la recepció literària

Hi ha a més els interrogants que s'obren des de la recepció literària. En aquest sentit, cal tenir present que un mateix lector, sobretot si pertanyia a les classes benestants, podia consumir textos en castellà i català, a més d'originals en altres llengües, distints dels que hom en podria esperar per l'extracció social. D'altra banda, l'escriptor, que d'ençà el romanticisme tendia a professionalitzar-se, podia diversificar el registre creatiu i produir per a una clientela literària diversa. Aquestes i altres qüestions de la sociologia del fet literari estan pendents d'indagació. Encara no coneixem bé aspectes tan diversos i alhora connectats com les condicions i les pautes en què es produïa la lectura, la importància que tenia la incorporació de la dona al consum massiu de lletra impresa, la influència dels models llibrescos en la comunicació oral, els resultats de la interferència lingüística entre les literatures catalana i espanyola o la percepció simbòlica de la realitat sociolingüística per mitjà dels textos, entre molts d'altres.

2) El mercat literari català

La tradició literària en català modern restaurada arran de la Renaixença s'obrí pas en les quatre primeres dècades del segle XX i hagué de vèncer resistències de tota mena: la persecució lingüística de l'Estat, la precarietat de les infraestructures del mercat editorial, les rutines lectores d'unes masses parcialment alfabetitzades i formades en la diglòssia literària.

En aquesta inèrcia es formaven tant l'elit com els individus de classe mitjana o baixa, fins i tot si experimentaven una adhesió incondicional al catalanisme.

No solament els escriptors hagueren de recuperar la confiança en la pròpia llengua. Els lectors hagueren de trencar rutines seculares que viciaven la comunicació literària. L'educació llibresca partia de la premissa tàcita que només el castellà era el vehicle de la lectura.

La normativització ortogràfica impresa per Pompeu Fabra i patrocinada pels òrgans de la Mancomunitat fou sens dubte el catalitzador d'un canvi en les actituds lingüístiques i els hàbits lectors.

A partir de les *Normes ortogràfiques* del 1913 hi havia un codi unitari. Amb aquest codi calia bastir una llengua literària versàtil i connectada amb la parla viva i cercar uns tòpics discursius i uns models genèrics sensibles a les demandes del públic lector. En aquesta comesa s'obtingueren resultats desiguals. Així i tot, la consolidació del mercat de l'edició en català era una realitat incontes- table en vigílies de la proclamació de la República.

El 1930, el total de la producció llibresca en català del Principat constituïa el 10,3% del total espanyol (la població de Catalunya representava un 11,8%). L'any 1936 s'editaren 865 títols de publicacions no periòdiques, dels quals el 55% devien ser opuscles (volums entre 8 i 48 planes sense comptar les tapes). I dins el període bèl·lic del 1936-1939 s'editaren 1.014 títols, entre llibres i opuscles, amb tiratges d'entre 1.000 i 3.000 exemplars.

A més de les consideracions quantitatives, caldria referir-se a la qualitat d'algunes iniciatives com la de Fundació Bernat Metge (1923), que sota el mecenatge de Cambó i la direcció de l'intel·lectual mallorquí Joan Estelrich (1896-1958), donà a conèixer excel·lents versions catalanes dels clàssics grecs i llatins en acurades edicions bilingües.

També tingué un protagonisme de primer ordre l'editorial Barcino, creada el 1924 per Josep Maria de Casacuberta (1897-1985), que començà a publicar textos dels grans clàssics catalans, i també grans autors europeus i obres de divulgació de la cultura catalana.

3) El debat sobre la funció social i els models lingüístics

La construcció d'una literatura catalana moderna implicava a més tres processos paral·lels:

a) La relectura de la tradició literària pròpia i aliena, que oscil·la entre la ruptura i la continuïtat.

b) La renovació dels motlles estètics i lingüístics, que es beneficien del contacte amb altres llenguatges artístics (la plàstica, la música i el cinema), que incrementen les capacitats expressives.

c) La definició del compromís social de l'escriptor; en aquest sentit, tots els escriptors, especialment a partir de la dictadura de Primo de Rivera, es veuen obligats a prendre partit ideològic, fins i tot els avantguardistes, que es configuren com un grup creador pretesament al marge de l'estructura social.

Tots tres processos conflueixen en el debat entorn de la novel·la, aspecte central de l'evolució lingüísticoliterària d'aquest període. L'ideari noucentista menystenia el conreu de la novel·la i estimulava la poesia i la literatura d'idees.

Els noucentistes rebutjaven no sols el gènere en si, sinó el tipus de català literari que s'havia imposat des de la narrativa naturalista als modernistes. Aquest era una estilització elaborada de la llengua viva, de tal manera que el gran públic s'hi podia reconèixer i tenia alhora models de prosa cultivada. Però les demandes d'aquesta massa lectora creixent s'hagueren de satisfer, des de la irrupció del noucentisme fins avançada la dictadura de Primo de Rivera, amb l'oferta de narrativa popular en català o castellà. L'escassa prosa literària culta que s'hi elaborà seguia les pautes elitistes que dictaven D'Ors i els seus corifeus. En resultava una llengua exquisida i afectada alhora, distant en qualsevol cas de la demanda popular.

Com que el fenomen coincidia amb l'inici de la codificació fabriana, els detractors d'aquest tipus de prosa tendien a identificar-hi la causa de l'estancament expressiu de la narrativa en català.

L'any 1925 s'inicià un debat públic sobre la necessitat de guanyar els lectors per a la novel·la, amb la qual cosa els noucentistes es prodigaren més en l'escriptura narrativa i reprengheren l'activitat narrativa alguns escriptors que el noucentisme havia apartat de l'escena literària. D'altra banda, tant els creadors més vells com els noucentistes de primera i segona generació se sumaren a la disciplina ortogràfica i gramatical que dimanava de l'Institut d'Estudis Catalans, llevat dels jocfloralistes, que s'hi resistiren fins als primers anys del període republicà.

Lectura complementària

Xavier Fàbregas (1972). *Aproximació a la història del teatre català modern*. Barcelona: Curial.

3.4. El teatre

L'escena catalana també es féu ressò de la necessitat que l'oferta estètica s'acostés cada vegada més als gustos d'un públic que veia ampliades les possibilitats d'entreteniment i culturització. L'increment de la taxa d'individus alfabetitzats i, doncs, consumidors potencials de lectura periòdica o llibresca, la diversificació de les formes urbanes d'oci nocturn o l'aparició de noves formes tecnològiques de la cultura de massa (el fonògraf, el cinematògraf i la radiodifusió) eren alguns dels factors amb què havia de competir el teatre de text.

El primer teatre modernista, estetitzant i molt influït pel simbolisme europeu, no gaudí de l'acceptació majoritària del públic. Així, doncs, els escriptors dramàtics com Ignasi Iglésias (1871-1928), Josep Pous i Pagès (1873-1952), Santiago Rusiñol (1861-1931) o Joan Puig i Ferrater (1882-1956) hagueren de guanyar-se l'adhesió dels espectadors superant el descriptivisme costumista, és a dir, adequant la temàtica, la dramaturgia i el llenguatge a la representació dels conflictes del carrer.

Com en altres terrenys de la creació, en el teatre català de l'època es plantejà la disjuntiva entre una concepció redemptorista –el teatre com a eina de denúncia i transformació social– representada per Felip Cortiella⁶ (1871-1937) i en part per Juli Vallmitjana (1873-1937), que localitzarà els seus drames en ambients marginals, i una d'esteticista –el teatre com a reflex artístic dels valors burgesos–, encarnada en les peces d'Adrià Gual (1872-1943).

Durant aquest període i fins a la Guerra Civil es desenvoluparà un teatre popular en castellà, representat des de les plataformes dramàtiques de la classe obrera, com els ateneus obrers o les seccions de propaganda de l'anarcosindicalisme. Es tractava d'obres d'escassa qualitat, pròximes al pamflet i a la tradició lacrimògena i simplificadora del fulletó. De fet, els autors i el públic d'aquest teatre eren els mateixos que alimentaven l'abundant literatura obrerista en castellà de què ja hem parlat.

Josep Pous i Pagès

Santiago Rusiñol

⁶L'opció de Cortiella, que fa un cant abrandat del poble i ataca els qui com Lerroix pretenen de manipular-lo, tingué un escàs conreu en català.

D'altra banda, el teatre d'Adrià Gual representava una raresa estètica que s'avenia poc amb les directrius del gust noucentista. Tot i això, es confià a Gual la direcció de l'Escola d'Art Dramàtic de la Mancomunitat (1913), poc influent en les primeres dècades, on es formarien molts professionals de l'escena, per bé que després abandonessin els postulats del preceptor.

Cap al 1918, coincidint amb la crisi social, intel·lectual i política que la Gran Guerra havia accelerat, es comencen a desenvolupar les formes del teatre burgès comercial en llengua catalana, sobretot gràcies a la iniciativa de l'empresari Josep Canals, en tres línies bàsiques que subsistiran fins i tot en temps de guerra; aquestes grans línies són les següents:

1) La comèdia burgesa de tema contemporani, sia ambientada en l'estament menestral, amb les seues preocupacions domèstiques, sia en el primer teatre de Josep Maria de Sagarra (1894-1961), tant en els cercles burgesos, amb un toc cosmopolita, com en les obres d'alta comèdia de Carles Soldevila (1892-1967), per exemple *Civilitzats tanmateix* (1921).

2) El drama social, que és en part una reacció antiburguesa, segons es constata en autors com Josep Maria Millàs-Raurell (1896-1971) i Joan Oliver, *Pere Quart* (1899-1986), autor de textos de denúncia com *Allò que tal vegada s'esdevingué* (1936). L'aristocràtic Sagarra empeltarà els seus drames de lirisme, amb un llenguatge molt personal, de gran riquesa lèxica i estilística, com podem constatar a *L'Hostal de la Glòria* (1931) i *El Cafè de la Marina* (1933).

3) El teatre infantil de Josep Maria Folch i Torres (1880-1950), fundador de la moderna literatura per a infants i joves, que, com s'esdevingué amb les seues narracions i la premsa per a infants, assolí un gran èxit amb textos que escenificaven el sentiment religiós, com *Els pastorets* (1916), o que recreaven tòpics de la rondallística europea, com *La Ventafocs* (1920), que superà el miler de representacions.

D'altra banda, als anys vint es produí una diversificació dels gèneres teatrals i parateatrals. A més del teatre líric en el revifat Liceu, a Barcelona, i, a escala més petita, a València, hi havia teatres que, a més de gèneres antics, com la sarsuela, acollien diversos espectacles de varietats: la revista, el vodevil, el *music-hall* i el cuplet. Eren formes importades dels grans focus de l'espectacle europeu, París i Londres, i inicialment només es representaven en castellà. A Barcelona, on es concentraven al voltant del Paral·lel, el català començà a introduir-s'hi de manera espontània.

Durant els anys trenta fins a la Guerra Civil la cartellera de Barcelona presentava una oferta bilingüe en totes les modalitats d'espectacle escènic i fins i tot s'havia assajat d'aclimatar la sarsuela en català.

Adrià Gual

Josep Maria de Sagarra

Carles Soldevila

Els autors dels textos i la música solien treballar també en la comèdia o el melodrama. Així, Josep Amich Bert, *Amichatis*, que reelaborà amb Gastó A. Màntua en clau cupletística entre altres cançons populars *Baixant de la font del Gat* o *La Marieta de l'ull viu* (1922).

3.5. La ràdio i el cinema

Els orígens de la incorporació del català a la cultura audiovisual, per mitjà de la radiodifusió i el cinematògraf, no han rebut encara l'atenció que mereix un fenomen de tanta transcendència. Es tracta de dues modalitats de comunicació característiques de la cultura de masses del segle XX, que desenvoluparen aviat un extraordinari potencial d'adoctrinament ideològic, estètic i moral i que crearen a més sengles modalitats d'elaboració cultural.

En el cas del cinema, es pot parlar d'un autèntic llenguatge nou, que combina la paraula i la sintaxi de la imatge, en uns codis expressius que s'adiuen com cap altre mitjà artístic a les peculiaritats de la cultura de masses.

A més, l'ús de la ràdio i el cinema plantejava en els anys trenta la necessitat de seleccionar, adequar i modular els materials lingüístics amb què es configuraven els missatges, és a dir, s'hi havien de definir les varietats, tonalitats i registres de la comunicació oral, tal com farà la televisió mig segle després.

L'any 1924 es fundà Radio Barcelona, la primera emissora de l'àmbit catalanoparlant i de tot l'Estat espanyol, després absorbida per Unión Radio, de Madrid. El 1929 apareixia Ràdio Associació de Catalunya, que seria la principal emissora en llengua catalana. Entre el 1928 i el 1930 aparegueren unes altres emissores locals al Principat (Reus i Sabadell), el País Valencià (València, Alcoi i Castelló de la Plana) i Mallorca (Palma). I durant la Segona República pràcticament totes les ciutats d'una certa importància dins l'àrea catalanoparlant en tingueren almenys una.

Iniciada la guerra, les emissores foren apropiades i es posaren al servei de les necessitats de la contesa, la qual cosa accentuà en molts casos el caràcter unilingüe en castellà. En pocs anys, la ràdio esdevingué a Catalunya un mitjà d'informació habitual, tot i que no estava a l'abast de tothom.

També els orígens del cinema a Espanya estan associats a operadors i productors d'una indústria primitiva, els fruits de la qual es popularitzaren en el decurs de les tres primeres dècades del segle. El 1897, Fructuós Gelabert filmà *Barralla en un cafè*, la primera pel·lícula amb argument que es rodava a Espanya. A la primeria dels anys vint, la indústria cinematogràfica es concentrà a Madrid.

El teatre durant la Guerra Civil

Una part del teatre se sotmeté a les exigències de la guerra, amb modalitats com el teatre de guerrilles. Tanmateix, la resta de teatre comercial, els espectacles i les formes d'oci mantingueren la vigència del català i funcionaren amb normalitat fins a les acaballes del conflicte.

Joan Oliver, Pere Quart

Expansió de la ràdio

Cap al 1937, hi havia a Catalunya uns 240.000 aparells de ràdio, 1 per cada 12 habitants.

Nota

El primer llargmetratge sonor en llengua autòctona fou *El fava de Ramonet*, produït a València el 1933 per Joan Andreu Moragas i Lluís Martí, que feia servir un valencià popular.

Compañía Industrial Film Español, SA (CIFESA), d'origen valencià, creada el 1932, és la principal productora dels anys trenta. Vinculada a sectors locals molt conservadors, portà al cinema els estereotips icònics i els tòpics rurals de la narrativa de Blasco Ibáñez, per bé que convenientment censurats i camuflats en escenaris andalusos i lògicament en espanyol. El cinema de CIFESA fou molt popular a Catalunya, on gaudí d'acceptació fins i tot durant la guerra.

Com s'esdevingué amb la ràdio, la indústria cinematogràfica fou apropiada i posada al servei dels fronts. A més de les iniciatives cinematogràfiques que produïren anarquistes i comunistes utilitzant només el castellà, la Generalitat de Catalunya creà Laia Films, productora de propaganda que rodà molts reportatges bèl·lics i cintes de ficció, de moltes de les quals es féu també versió catalana. En aquest aspecte, les necessitats de la propaganda permeteren el que no entrava en les expectatives comercials del mercat: l'ús normal de la llengua de la major part d'espectadors.

Resum

En aquest període de la història de la llengua catalana cal remarcar el següent:

1) L'aparició d'una nova societat de masses, que aprofundeix l'industrialisme vuitcentista, els efectes de la qual es deixen sentir en l'economia, l'evolució social, les formes d'organització política, els costums i la vida quotidiana, la realitat cultural i la dimensió sociolingüística.

2) L'heterogeneïtat de situacions sociopolítiques i sociolingüístiques que es donen en l'àrea catalanoparlant de sobirania espanyola davant la crisi de l'estat liberal, que s'arrossega de la Restauració a la Segona República; l'avenç de l'assimilació lingüística a la Catalunya francesa i a l'Alguer i l'accés de l'enclavament andorrà a les tensions socioculturals de la modernitat.

3) L'ascens a Catalunya del catalanisme sociopolític, que, evolucionant des de posicions burgeses envers una àmplia adhesió popular, assolí el reconeixement institucional, primer amb la Mancomunitat i, en època republicana, amb la Generalitat autònoma, i posà les bases per a l'elaboració d'una cultura nacional, cimentada en l'extensió social del català i en la seva normativització paral·lela.

4) La continuïtat de la persecució política contra l'ús social de la llengua catalana durant la dictadura de Primo de Rivera, en tots els territoris catalanoparlants de jurisdicció espanyola i les restriccions legals que marcà la Segona República espanyola a l'extensió de l'ús social de la llengua a Catalunya, a més de la glotofàgia que continuaren exercint els estats francès i italià.

5) El conflicte d'actituds i pràctiques lingüístiques davant l'extensió social del català a Catalunya, en la qual s'emmirallarà la resta del domini lingüístic; conflicte en el qual intervenen, i no sempre de manera unívoca, l'origen i el nivell cultural i idiomàtic, les solidaritats de classe, l'estament socioprofessional o el sexe i, fins i tot, la convicció religiosa. En aquest sentit, s'ha de remarcar el paper essencial que hi representaren els dirigents polítics catalans i forans, els immigrants, els intel·lectuals i escriptors catalans i espanyols i la jerarquia eclesiàstica.

6) L'augment espectacular experimentat a Catalunya en la demanda de comunicació social en llengua catalana, dins àmbits diversos: l'administració, el sistema educatiu, el mercat del llibre, els espectacles i, sobretot, la premsa, a la qual s'afegiran els primers mitjans audiovisuals, la ràdio i el cinema.

7) La conjunció en aquest increment de l'ús social de la voluntat política, els avenços tecnològics i la codificació ortogràfica, gramatical i lèxica, elaborada per Pompeu Fabra i els seus col·laboradors, i de la qual els mitjans de comunicació de massa esdevindran alhora beneficiaris i divulgadors principals. Les tres fites decisives d'aquesta obra codificadora són les *Normes ortogràfiques* (1913), la *Gramàtica catalana* (1918) i el *Diccionari general de la llengua catalana* (1932).

8) La rellevància indiscutible que tingué la literatura catalana del període, per damunt de la diversitat estètica o ideològica i de la polèmica sobre els gèneres, en l'extensió social de la llengua pròpia, prestigiant-la i cohesionant-la, amb l'acceptació disciplinada i gairebé unànime de la normativa lingüística.

9) La convergència de la majoria de les elits intel·lectuals del domini lingüístic català en un ideari bàsic de comunitat cultural i idiomàtica, que implicava el reconeixement de la unitat de la llengua i l'acceptació de l'autoritat lingüística de l'Institut d'Estudis Catalans, des del qual impulsà Fabra la normativització del català modern. Aquesta fou assumida ben aviat pels escriptors, les institucions culturals i els organismes públics de totes les regions de la llengua catalana, amb ben poca oposició. Només al País Valencià, on els antecedents històrics, la dispersió ortogràfica i les circumstàncies sociopolítiques havien enfosquit la normalització literària i la consciència de catalanitat lingüística, l'adhesió a l'ortografia unitària s'hagué de rubricar amb un acord explícit, *Les normes de Castelló*, del 1932, que reproduïen, amb alguna petita variació, les *Normes ortogràfiques* de l'IEC, promulgades el 1913.

Activitats

1. Llegiu el llibre de Francesc Espinet i Joan M. Tresserras *La gènesi de la societat de masses a Catalunya, 1888-1939*, i:

a) Resumiu-ne les línies expositives generals.

b) Destrieu els factors sociològics que fan de Catalunya una societat de masses en el primer terç del segle XX.

c) Feu una llista dels fenòmens de caràcter massiu que ens envolten en la vida quotidiana (en comunicació escrita o audiovisual, esports, espectacles, manifestacions o principis polítics, realitzacions culturals, hàbits de consum, esbargiment o socialització, etc.) i preciseu quins sorgeixen o arrelzen amb força en aquest període.

2. Llegiu el llibre de Xavier Pericay i Ferran Toutain *El malentès del Noucentisme. Tradició i plagi a la prosa catalana moderna*, i:

a) Resumiu-ne la tesi que sustenten els autors.

b) Escolliu fragments de tres textos de prosa modernista significatius i uns altres tres d'obres noucentistes en prosa i compareu-los quant a l'extensió i complexitat dels períodes oracionals; la varietat i riquesa del lèxic i el tipus de figures literàries que es fan servir en cada fragment.

c) Comenteu el darrer llibre de prosa contemporània que hàgiu llegit des del punt de vista de la recreació de la llengua parlada i la continuïtat o ruptura de la tradició literària inaugurada pel noucentisme.

Exercicis d'autoavaluació

1. Expliqueu per què s'imposà a Catalunya l'ideari del catalanisme polític i quin paper hi representava la llengua.

2. Digueu què implicava la constitució d'una cultura nacional.

3. Resumiu la incidència de l'acció de govern de la Mancomunitat de Catalunya des del punt de vista sociolingüístic.

4. Feu un balanç de l'actuació sociolingüística de la Mancomunitat de Catalunya.

5. Descriviu l'actitud de la burgesia catalana durant el pronunciament militar de Primo de Rivera.

6. Resumiu les principals actuacions de la dictadura de Primo de Rivera contra la llengua catalana.

7. Mireu de relacionar el caràcter repressiu de la dictadura de Primo de Rivera amb el règim franquista.

8. Descriviu les principals característiques i realitzacions del període republicà.

9. Compareu l'evolució sociolingüística de Catalunya amb la de la resta del domini lingüístic en aquest període.

10. Feu un balanç de la significació sociolingüística de la Segona República espanyola fins a l'acabament de la Guerra Civil del 1936-1939.

Solucionari

Exercicis d'autoavaluació

1. El fet que el català fos la llengua pròpia de Catalunya, que tingués una història secular i que fos percebut com a element principal de cohesió i d'identificació per la majoria dels catalanoparlants explica que fos el principal argument en l'elaboració d'un discurs polític de tipus nacionalista. Aquest superà les limitacions de classe que el llstavien inicialment, atès que se l'identificava amb els interessos de la burgesia conservadora, i esdevingué la pedra angular d'un ampli consens interclassista, que en el període republicà s'acostà a les aspiracions populars de progrés social i cultural.

2. L'emergència d'una cultura nacional, connectada als corrents de la modernitat, sota el guiatge de la burgesia encapçalada per conspicus dirigents com Enric Prat de la Riba o Francesc Cambó, implicava, d'una banda, ampliar l'espai social de la llengua i aconseguir-ne el reconeixement públic i les bases institucionals que permetessin la difusió del projecte polític. I de l'altra, calia recuperar el desfasament històric quant a la codificació de la llengua; és a dir, calia dotar-la dels instruments normatius ortogràfics, gramaticals i lèxics que, com digué el poeta Carles Riba, la fessin "indefinidament apta".

3. Amb l'impuls dels homes de la Lliga es crearen les institucions des de les quals s'escometria el redreçament de la llengua: Institut d'Estudis Catalans (1907) i Mancomunitat de Catalunya (1914), en primer lloc. I, des d'aquests organismes, Pompeu Fabra (1864-1948) i els seus col·laboradors, conjugant aportacions anteriors i contemporànies, elaboraren una normativa de consens per al conjunt dels parlars catalans, mirant de conciliar unitat i varietat; espontaneïtat i artificio; passat i present. En l'esforç de construcció d'una cultura nacional confluïren una bona part de les instàncies socials i de la intel·lectualitat del país. La difusió del fabricri fou ràpida i ben assumida pels creadors literaris i, en general, pels usuaris. Les dues primeres dècades del segle conegueren l'extensió de l'ús públic del català en l'oferta cultural, en la premsa, en algunes parcel·les de l'ensenyament i en part de l'activitat comercial i dels usos religiosos, entre altres àmbits.

4. Tot i l'extensió de l'ús social del català que propicià la Mancomunitat de Catalunya, quedava ben lluny d'alterar-se l'estatus hegemònic del castellà com a llengua del poder i dels usos més formals. La composició de la societat catalana reforçava aquesta circumstància. Barcelona i el seu entorn atreïen uns contingents immigratoris provinents de les regions més deprimides de l'Estat. Així i tot, el tímid avenç del català suscitava prevencions i recels entre les organitzacions obreres i els immigrants, en l'estament militar, el funcionariat i la burgesia desafecta. Eren, però, les tensions inherents a qualsevol procés social, capaç de resoldre-les amb els mecanismes propis si no sofreix ingerències externes.

5. La societat catalana es veié immersa en les turbulències polítiques que sacsejaren l'Estat de la Restauració: crisi econòmica posterior a la guerra europea, agitació social, corrupció política, sagnia colonial al Marroc, etc. El setembre del 1923, el capità general de Catalunya, Miguel Primo de Rivera, es pronuncià a Barcelona i assumí el poder polític, com a cap d'un directori militar, amb l'antuència del rei Alfons XIII (1902-1931), de l'exèrcit i dels sectors més conservadors de la Lliga, que anteposaren els interessos de classe a les llibertats polítiques i la defensa de la llengua i la cultura del país. Perquè, en efecte, la dictadura de Primo de Rivera substituï els recels i la tolerància a contracor amb què s'observava el redreçament del català per una política de repressió oberta.

6. Entre el 1923 i el 1930, la dictadura reforçà el centralisme polític; administrà la societat, l'economia i la cultura amb les rutines de la disciplina castrense; retallà les llibertats parlamentàries i obreres i perseguí els símbols catalanistes, i atjà així l'espantall del separatisme irredempt davant l'opinió pública més recalcitrant. Es prohibí l'ús públic del català en l'administració, l'ensenyament i la vida comercial; s'hi posaren tota mena d'entrebancs a l'edició i a les pràctiques culturals en la llengua del país; es dissolgueren la Mancomunitat i un gran nombre d'institucions que en depenien, i també organitzacions i entitats de significació catalanista, inclòs el FC Barcelona, i es perseguí l'ús de la senyera, el cant d'himnes corals i les manifestacions culturals que poguessin tenir connotacions de reivindicació política.

7. La dictadura primoriverista constituï un primer assaig general de la violència política que es desfermarà contra el català uns anys després, superat el parèntesi republicà i el trauma de la guerra d'Espanya. I, com també passarà més tard, la repressió generarà una resposta col·lectiva, una resistència tossuda que, tot i les defeccions, pretenia de conservar el treball assolit i passar-ne el relleu a les generacions següents.

8. Proclamada la Segona República, es reprengueren les aspiracions polítiques del catalanisme, que ara, sota l'hegemonia de l'Esquerra Republicana i el lideratge de Francesc Macià, arrelà en amplis sectors de les classes mitjanes. L'Estat republicà es plantejà la necessitat de saldar parcialment el deute històric amb els nacionalismes perifèrics i concedí estatuts d'autonomia a Catalunya i el País Basc, als quals s'haurien d'haver afegit més tard els de Galí-

cia i el País Valencià. Abolida la legislació repressiva de la dictadura primoriverista, el setembre del 1932 es promulgà l'Estatut català amb notables retalls respecte de l'avantprojecte referendat en plebiscit l'estiu anterior per la immensa majoria del Principat. Les autoritats republicanes hi reconeixien a contracor el caràcter cooficial de la llengua pròpia, que s'implantà de manera desigual, amb notables avenços en l'ensenyament primari i en els organismes autònoms, i amb una incidència més petita en l'aparell productiu. També el 1932 Pompeu Fabra publicava el *Diccionari general de la llengua catalana*, que amb les *Normes ortogràfiques* (1913) i la *Gramàtica catalana* (1918) completava la codificació bàsica de la llengua moderna.

9. Els avenços eren molt menys perceptibles en les altres regions del domini lingüístic. Al País Valencià, una minoria entusiasta s'organitzà en partits regionalistes minoritaris, tendí ponts culturals amb el Principat, impulsà iniciatives de valencianització de l'ensenyament i propicià l'acceptació gairebé unànime del fabrisme, amb la signatura a Castelló, el desembre del 1932, d'un acord ortogràfic, en què escriptors, filòlegs i institucions es comprometien a seguir, amb lleus retocs, la normativa de l'IEC, reconeixent-hi de retruc la unitat de la llengua. A les Illes Balears, la dependència política del caciquisme centralista fou l'obstacle principal per a l'articulació política regionalista. D'altra banda, tot i l'oposició de mossèn Alcover entre el 1918 i el 1926, el fabrisme es difongué àmpliament i es concretà en algunes iniciatives que no depassaren l'àmbit de l'erudició minoritària.

10. Si bé amb la despenalització l'ús públic de la llengua recobrà l'impuls normatiu i consolidà a Catalunya la seva presència en àmplies esferes de la vida social, una gran part del comerç i les activitats professionals, de l'ensenyament primari i universitari, l'Administració autònoma, la major part de la premsa general i de partit, i també del mercat, eren molt lluny d'experimentar una catalanització integral. La dependència política respecte del Govern central i la supremacia efectiva de la llengua castellana s'agregaren amb l'esclat de la Guerra Civil.

La lògica del conflicte bèl·lic, amb l'esquarterament d'interessos a l'interior del bàndol republicà, afavorí l'estancament sociolingüístic, per bé que una part de la propaganda de guerra fes servir la llengua del país. Fins i tot una part de la burgesia, amb destacats prohoms de la Lliga, com Cambó, feren costat als aixecats, en la creença que sols s'hi dirimien l'ordre públic i els interessos de classe, i que Franco respectaria la identitat catalana. El resultat, però, fou tot un altre i al llarg de la guerra es pogué constatar que l'aixecament militar pretenia de portar fins a les últimes conseqüències la repressió desfermada durant la dictadura de Primo de Rivera.

Glossari

Catalunya ciutat *f* Expressió que resumeix els ideals de civilitat, classicisme, urbanisme, mediterraneïtat i ordre que caracteritzen el moviment noucentista, i que es tradueixen literàriament en la figura mítica de La Ben Plantada.

dictadura de Primo de Rivera *f* Règim autoritari que s'inicià amb el pronunciament militar del capità general de Catalunya Miguel Primo de Rivera, amb l'anuència del rei Alfons XIII i l'alta jerarquia castrense. Primo de Rivera suspengué les llibertats polítiques, perseguí els partits, els sindicats i els símbols del catalanisme, incloent-hi l'ús públic del català, i suspengué la Mancomunitat (1925). Malgrat els èxits econòmics i de política exterior, la dictadura assolí un rebuig social creixent fins que desaparegué l'any 1930.

esperanto *m* Idioma artificial de composició mixta (llengües romàniques, anglogermàniques i eslaves), ideat pel professor polonès Ludwik L. Zamenhoff, com a instrument de comunicació universal que contribuís a superar les diferències entre els pobles. L'esperanto gaudí d'un ampli predicament entre les formacions anarcosindicalistes de Catalunya i el País Valencià.

Estatut d'autonomia de Catalunya *m* Marc jurídicopolític amb què el Principat de Catalunya aconseguí un cert nivell de sobirania durant la Segona República espanyola. L'Estatut, dit *de Núria* perquè s'elaborà en aquest monestir, estigué vigent entre el 1932 i el 1934 i del 1936 al 1939.

generació sense novel·la *f* Expressió amb què, seguint l'estudi del crític Alan Yates, es designa la manca de narració que, enfront del cultiu de poesia i assaig, caracteritza la literatura noucentista.

lerrouxisme *m* Moviment polític encapçalat per Alejandro Lerroux (1864-1949), polític republicà que exercí a Catalunya un notable influx sobre les classes populars amb un discurs abrandat, barreja d'anticlericalisme i populisme, en què identificava el català i la ideologia catalanista amb les posicions de classe de la burgesia conservadora. Per extensió, el terme *lerrouxista* identifica qualsevol posició que amb el pas del temps fa servir les diferències lingüístiques per a la disgregació i l'enfrontament socials.

Mancomunitat de Catalunya *f* Unió politicoadministrativa de les quatre províncies de Catalunya, que es constituí el 1914 per iniciativa de la Lliga Regionalista, sota el guiatge d'Enric Prat de la Riba. Malgrat les limitacions jurídiques i pressupostàries, la Mancomunitat desplega una acció de govern bastant eficaç, que serví per a la vertebració del país i per a la difusió de la normativa de la llengua catalana elaborada per Pompeu Fabra des de l'Institut d'Estudis Catalans. Perseguida per Primo de Rivera, el dictador, l'any 1925. Fou l'antecedent immediat de les institucions d'autogovern de la Catalunya autònoma durant el període republicà.

noucentisme *m* Moviment artístic i literari que tradueix estèticament la ideologia del catalanisme conservador, en un sistema de referències simbòliques que perseguien la constitució d'una societat més desenvolupada, culta i homogènia, sota el liderat de la burgesia nacionalista. El redreçament normatiu del català era la peça essencial de la ideologia i la política cultural noucentistes.

Ors, Eugeni d' (1881-1954) *m* Escriptor i polític que esdevingué el principal teòric de la ideologia i l'estètica noucentistes, sobretot amb el seu *Glossari*, publicat al diari *La Veu de Catalunya*. Col·laborador d'Enric Prat de la Riba, a la mort d'aquest, inicià un progressiu distanciament de les posicions de la Lliga Regionalista, fins a esdevenir anticatalanista militant sota la Segona República i el franquisme.

Prat de la Riba, Enric (1870-1917) Polític i juriconsult que definí les bases doctrinàries del catalanisme conservador en *La nacionalitat catalana* (1906), liderà la Lliga Regionalista, fundà l'Institut d'Estudis Catalans (1907) i impulsà la creació de la Mancomunitat de Catalunya (1914), de la qual fou el primer president.

radiodifusió *f* Mitjà de comunicació de massa de naturalesa oral, que s'introduí a Catalunya el 1924 en castellà i el 1929 en llengua catalana.

Segona República *f* Règim polític instaurat a Espanya arran de les eleccions municipals d'abril del 1931, que obtingué el suport d'una minoria intel·lectual i fou perseguit pels extremitats d'esquerra i de dreta; aquests últims encapçalaren el juliol del 1936 una revolta feixista que, després de tres anys de penosa guerra civil, provocà la desfeta dels avenços polítics, socials i culturals assolits per la República, entre els quals l'extensió social del català, que es produí malgrat les reticències d'amplis sectors socials.

Setmana Tràgica *f* Alçament popular antimilitarista i anticlerical, originat el 1909 per la guerra del Marroc, que aprofundí el divorci entre l'obrerisme i el catalanisme conservador.

societat de masses *f* Conjunt de transformacions tecnològiques, polítiques, socials i culturals que es donen a les societats occidentals industrialitzades entre la fi del segle XIX i el primer terç del segle XX i en les quals les masses determinen un gir històric quantitatiu i qualitatiu.

urbanització *f* Procés pel qual les ciutats esdevenen al llarg de la història moderna, especialment a partir de la industrialització, l'escenari principal de l'economia, les relacions socials i polítiques, les formes de producció i consum cultural i de comunicació lingüística.

Bibliografia

Aznar, M.; Blasco, R. (1985). *La política cultural al País Valencià 1927-1939*. València: Institutió Alfons el Magnànim.

Cucó, A. (1971). *El valencianisme polític (1874-1936)*. València: Garbí.

Cucurull, F. (1975). *Panoràmica del nacionalisme català*. París: Edicions Catalanes.

Espinet, F.; Tresserras, J. M. (1999). *La gènesi de la societat de masses a Catalunya, 1888-1939*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.

Fàbregas, X. (1972). *Aproximació a la història del teatre català modern*. Barcelona: Curial.

Ferrando, A. (ed.) (1989). Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Àrea 7. Història de la llengua (vol. VIII). València: Institut de Filologia Valenciana.

Ferrer Gironès, F. (1985). *La persecució política de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions 62.

Fuster, J. (1976). *Literatura catalana contemporània*. Barcelona: Curial.

Graña, I. (1995). *L'acció pancatalanista i la llengua: Nostra Parla (1916-1924)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Hina, H. (1986). *Castilla y Cataluña en el debate cultural: 1714-1939*. Barcelona: Península.

Llull, A. (1975). *El mallorquinisme polític (1840-1936)* (2 vol.). París: Edicions Catalanes.

Marfany, J.-L. (1995). *La cultura del catalanisme. El nacionalisme català en els seus inicis*. Barcelona: Empúries.

Massot, J. (1973). *Aproximació a la història religiosa de la Catalunya contemporània*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Massot, J. (1978). *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)*. Barcelona: PAM.

Massot, J. (1985²). *Els mallorquins i la llengua autòctona*. Barcelona: Curial.

Monés, J. (1984). *La llengua a l'escola (1714-1939)*. Barcelona: Barcanova.

Peñarrubia, I. (1991). *Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca (1917-1923)*. Barcelona: PAM.

Pérez Moragon, F. (1982). *Les normes de Castelló*. València: Eliseu Climent.

Pericay, X.; Toutain, F. (1996). *El malentès del Noucentisme. Tradició i plagi a la prosa catalana moderna*. Barcelona: Proa.

Quintana, J. M. (1998). *Regionalisme i cultura catalana a Menorca (1888-1936)*. Barcelona: Institut Menorquí d'Estudis / PAM.

Roig, J. M. (1992). *La Dictadura de Primo de Rivera. Un assaig de regressió cultural*. Barcelona: PAM.

Simbor, V. (1983). *Carles Salvador i Gimeno: una obra decisiva*. València: Diputació Provincial de València.

Termes, J. i altres (1986). *Catalanisme. Historia, Política i Cultura*. Barcelona: L'Avenç.

Annex

Any	Sobirans	Política, societat i cultura	Llengua
1906		Constitució de la Solidaritat Catalana, que triomfarà en les eleccions del 1907. Es publica <i>La nacionalitat catalana</i> , de Prat de la Riba. Eugeni d'Ors comença a publicar el seu <i>Glosari</i> . Inici del noucentisme literari.	
1907		Constitució de l'Assemblea Regionalista de València. Primera Assemblea Regionalista Valenciana.	Creació de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) per Enric Prat de la Riba.
1908		Es funda Joventut Valencianista.	
1909		Setmana tràgica a Barcelona, amb greus enfrontaments socials. Exposició Regional de València.	
1911		Creació de la CNT a Barcelona.	Creació de la Secció Filològica de l'IEC.
1912			Pompeu Fabra publica la <i>Gramàtica de la llengua catalana</i> .
1913			Publicació de les <i>Normes ortogràfiques</i> de l'IEC.
1914		Constitució de la Mancomunitat de Catalunya.	
1915			Creació del Centro de Cultura Valenciana. P. Lluís Fullana publica la <i>Gramàtica elemental de la llengua valenciana</i> .
1916		Triomf electoral de la Lliga Regionalista.	La Real Academia Española insta el Govern perquè s'ensenyi el castellà per tot arreu, mentre la Lliga demana l'oficialitat del català.
1917		El Centre Regionalista de Mallorca és, en gran part, assimilat pels liberals de Joan March. S'inicia una època de forta conflictivitat social (1917-1923).	La Llei del notariat torna a prohibir l'ús del català. Publicació del <i>Diccionari ortogràfic</i> de l'IEC.
1918		Creació de la Unió Valencianista, partit autonomista inspirat en la Lliga. Fundació de Nostra Parla, associació cultural pancatalana.	Publicació de la <i>Gramàtica catalana</i> , de Pompeu Fabra.
		Primera Guerra Mundial (1914-1918).	
1919		Eduard Martínez Ferrando publica <i>Síntesi del criteri valencianista</i> .	Es comencen a publicar les <i>Converses filològiques</i> , de Pompeu Fabra.
1920		Fundació de la Societat Castellonenca de Cultura.	
1922		Fundació d'Estat Català, de Francesc Macià. Antoni Rovira i Virgili inicia la publicació de la <i>Història nacional de Catalunya</i> .	
1923		Assassinat de Salvador Seguí, líder de la CNT. Cop d'estat del general Primo de Rivera amb la col·laboració de la gran burgesia catalana. Instauració de la dictadura (1923-1930). Fundació de l'Associació per la Cultura de Mallorca.	Circular que obliga a ensenyar el castellà. Fundació Bernat Metge per a estudis i traduccions de textos clàssics.

Any	Sobirans	Política, societat i cultura	Llengua
1924			Ordre que prohibeix ensenyar el català, ni que fos optativament. Es prohibeixen els Jocs Florals. Editorial Barcino. <i>Revista de Catalunya</i> .
1925		Supressió de la Mancomunitat de Catalunya. Repressió de la cultura catalana i accentuació de la ideologia espanyolista.	Ordre que prohibeix la circulació de llibres en català a l'escola.
1926			Decret contra els qui es neguen a utilitzar el castellà en la vida pública. Decret pel qual se sanciona l'ensenyament del català amb el trasllat del mestre. Apareix el primer fascicle del <i>Diccionari català-valencià-balear</i> , de mossèn Antoni M. Alcover.
1927		Fundació de la FAI a València.	Fundació Bíblica Catalana. Apareix la revista <i>Tau-la de lletres valencianes</i> .
1928			El Vaticà, pressionat per la dictadura de Primo de Rivera, col·labora en la repressió de la llengua catalana. Associació La Nostra Terra, a Mallorca i València. Josep Calveras publica <i>La reconstrucció del llenguatge literari català</i> .
1929		Exposició Universal de Barcelona. Inici d'un període de crisi econòmica internacional (la Gran Depressió).	
1930		Dimissió de Primo de Rivera. Fundació de l'Agrupació Valencianista Republicana. Fundació d'Acció Cultural Valenciana. Superació estètica dels postulats noucentistes. Període de tímides transformacions socials, sota la direcció de la burgesia progressista, que propiciarà el redreçament sociocultural i normatiu del català. Avenç del nacionalisme polític al Principat. Al País Valencià és encara una força política minoritària.	
1931	Segona República Espanyola (1931-1939)	La Lliga col·labora amb el Govern de l'almirall Aznar. Fundació d'Esquerra Republicana de Catalunya. Proclamació de la Segona República espanyola. Francesc Macià proclama la República Catalana dins la Federació Ibèrica, que, al cap de tres dies, es transforma en Generalitat de Catalunya. (14 d'abril)	
1932		Aprovació en plebiscit de l'Estatut de Catalunya pel 99% dels votants.	Reconeixement de la cooficialitat del català a l'Estatut d'autonomia de Catalunya. Publicació del <i>Diccionari general de la llengua catalana</i> , de Pompeu Fabra. La majoria de les institucions culturals i dels intel·lectuals valencians accepten els criteris gramaticals de Pompeu Fabra i subscriuen <i>Les normes de Castelló</i> . Apareix el primer volum del <i>Diccionari català-valencià-balear</i> .
1933		Mor Francesc Macià i Lluís Companys el succeeix en la presidència de la Generalitat.	Fundació de la Universitat Autònoma de Barcelona.
1936, 19 de juliol		Cop d'estat del general Francisco Franco.	
		Supressió de l'Estatut de Catalunya. (1934-1936)	
1937			Creació de l'Institut d'Estudis Valencians, al si de la Diputació de València.

Any	Sobirans	Política, societat i cultura	Llengua
1938		Supressió de l'Estatut d'autonomia de Catalunya pel general Franco.	Ordre ministerial que prohibeix l'ús del català al Registre Civil i al de les persones jurídiques.
1936		Inici de la Guerra Civil Espanyola.	

